

^ Richard von Kühlmann, Duits minister van Buitenlandse Zaken van 6 augustus 1917 tot 9 juli 1918.
[Wikimedia Commons]

BIJDRAGE

BRUNO YAMMINE

NIEUW LICHT OP DE DUITSE PROPAGANDA TIJDENS DE EERSTE WERELDOORLOG.

DE GENESE VAN HET CONTROVERSIËLE PAMFLET LA POLITIQUE BELGE APRÈS LA CRISE

De Duitse propaganda-inspanningen tijdens de Eerste Wereldoorlog lieten lange tijd een diep spoor na in de geschiedschrijving. Tot in de jaren 1960 bleef men immers in de historiografie van de Vlaamse beweging grotendeels de Duits-propagandistische zienswijze, die de flamingantische collaborateurs – de ‘activisten’ – en hun geestelijke erfgenamen zich eigen gemaakt hadden, overnemen. Er werd dan beweerd dat de Vlamingen tijdens de Eerste Wereldoorlog door de Walen en de ‘franskiljons’ aangevalen werden (*infra*) en dat de activistische collaboratie met de Duitse bezetter ook daar zijn verklaringsgrond had.¹

Het was de verdienste van Lode Wils om dit beeld in *Flamenpolitik en aktivisme* (1974) radicaal te hebben bijgestuurd. Zijn onderzoek bewees immers dat de vermeende Waals-‘franskiljonse’ ‘anti-Vlaamse campagne’ een Duits verzinzel was, geconstrueerd door de bezetter in het kader van zijn *Flamenpolitik*. Die was erop gericht om, naar het woord van Richard von Kühlmann, vanaf begin april 1915 de Duitse gezant in Nederland en zelf een spilfiguur in het gebeuren, België “*durch Unterstreichung der flämisch-wallonischen Zwistigkeiten dauernd zu schwächen*”.²

— 1 A.W. Willemsen, *Het Vlaams-nationalisme 1914-1940*, Groningen, 1958, p. 3; A.W. Willemsen, *Het Vlaamsnationalisme (1914-1940)*, Utrecht, 1969, pp. 29-30; H.J. Elias, *Vijfentwintig Jaar Vlaamse Beweging*, I, Antwerpen, 1969, pp. 16-18.

2 L. Wils, *Onverfranst, Onverduist? Flamenpolitik, aktivisme, frontbeweging*, Kalmthout, 2014, p. 128; N. Eversdijk, *Kultur als politisches Werbemittel: ein Beitrag zur deutschen kultur- und pressepolitischen Arbeit in den Niederlanden während des Ersten Weltkrieges*, München, 2010, p. 83.

DE FLAMENPOLITIK IN ACTIE

Inderdaad had Duitsland al in augustus 1914 besloten om België politiek te ontwrichten met als finaal doel de Lage Landen binnen de Duitse invloedssfeer te trekken.

De daarop gerichte Duitse activiteit ontplooidde zich vanuit verschillende centra. Dat kwam omdat reeds zeer snel na de bezetting van België, het grondgebied in drie delen verdeeld werd. Het eerste gebied betrof de kuststreek met inbegrip van Brugge. Dat was afhankelijk van de marine met als hoofdkwartier Zeebrugge. Ten oosten daarvan lag het 'etappegebied', dat Oost-Vlaanderen en het grootste deel van Henegouwen omvatte en waar het militaire bestuur (*de Militärverwaltung*) van het vierde leger (met hoofdzetel in Gent) de plak zwaaide. De rest van België vormde het vanuit Brussel bestuurd *Generalgouvernement* en stond onder gezag van het burgerlijk bestuur (*de Zivilverwaltung*).³ Sedert einde november 1914 stond dit laatste gebied onder leiding van de tactisch bekwame gouverneur-generaal Moritz von Bissing. Een laatste centrum was het Duits gezantschap in Den Haag, dat zich vanaf de lente van 1915 begon te roeren.

Overigens waren de verschillen in *Flamenpolitik* die in de verschillende delen gevoerd werden, louter tactisch van aard. De militairen en de marine waren uit op de onmiddellijke vernietiging van België, het gouvernement-generaal en later het Duits gezantschap in Den Haag wilden meer geleidelijk te werk gaan, vooral om een mogelijke compromisvrede met het Verenigd Koninkrijk niet bij voorbaat te compromitteren.⁴

Hoewel er einde oktober 1914 al een radicaal-activistische kern in Gent ontstond (Jong-Vlaanderen, *infra*), werd pas op 29 november in Brussel de naar buiten toe 'flamingantische' *Gazet van Brussel* opgericht. In werkelijkheid echter, stond die onder de verborgen leiding van de Duitse zakenman en tolk dr. Rieth, een beambte van het gouvernement-generaal.⁵

Om tweedracht te zaaien onder de Belgen werd door de bezetter echter niet alleen, zoals bijvoorbeeld in onderhavig geval, de pers gehanteerd, maar ook gebruik gemaakt van anti-Vlaamsgezinde vlugschriften die dan aan Franstaligen toegeschreven werden.

— 3 R.P. Oszwald, *Die Errichtung des deutschen Generalgouvernements in Belgien 1914*, Leipzig, 1928, passim; F. Wende, *Die Belgische Frage in der deutschen Politik des Ersten Weltkrieges*, Hamburg, 1969, p. 36.

4 Het was immers ondenkbaar dat het Verenigd Koninkrijk, dat ten strijde getrokken was om de Belgische neutraliteit te verdedigen, een vrede zou aanvaarden die de Belgische territoriale integriteit in het gedrang zou brengen.

5 L. Wils, *Onverfranst, Onverduits? [...]*, pp. 95-99.

Drie cruciale pamfletten in dat kader waren het *Appel aux Wallons*, dat pleitte voor een aanhechting van Wallonië bij Frankrijk, *La Vérité sur la Capitulation d'Anvers*, dat het 'laffe' Antwerpen en de Vlaamsgezinden lasterde, en *La Politique Belge après la Crise - un Parti National*, waarin onder andere verkondigd werd dat het Nederlands uit het openbare leven zou verdwijnen. Toen Wils de drie vlugschriften bestudeerde, ontmaskerde hij de Duitse oorsprong van de eerste twee stukken. Voor wat *La Politique Belge* betrof – het voorwerp van deze studie – nam hij echter aan dat het inderdaad om een Belgisch werkstuk ging.⁶

De bedoeling van dit artikel is allereerst om de genese van *La Politique Belge* te onderzoeken. Anders gezegd, wie was bij de conceptie betrokken? Ging het, zoals tot op heden aangenomen, om Franstalige Belgen? Of om Duitsers? Zoja, wat was dan de activistische betrokkenheid erin en werden de activisten hierbij zelf gemanipuleerd of misleid? Waarom stapten ze bovendien mee in dit verhaal? Kortom, aan wat ontleende het pamflet zijn aantrekkingskracht?

In dat kader willen we eveneens ingaan op de Duitse propagandatechnieken gericht op de Vlaamsgezinden en de geografische spreiding van onderhavige propaganda. We zullen daarbij ook nagaan of de drie pamfletten al dan niet een onderlinge samenhang vertonen.⁷

Om dit alles te onderzoeken, zullen we eerst de context schetsen, om vervolgens *La Politique Belge* aan een inhoudsanalyse te onderwerpen. Daarna bekijken we of en hoe dit vlugschrift binnen een georkestreerde campagne kaderde. Ten slotte maken we een balans op, waarbij we ingaan op de elementen in het pamflet die op de Vlaamsgezinden indruk maakten en plaatsen we het geheel binnen de context van de bredere historiografie.

"Après la guerre on ne parlera plus du flamand!"

Het behoorde tot de taken van het *Generalgouvernement* enerzijds en van het militaire bestuur anderzijds om bestaande Belgische bladen op te kopen en nieuwe dagbladen te stichten. Samen vormden die dan de activistische pers. Deze pers was in naam wel Vlaamsgezind, maar stond in werkelijkheid steeds onder de verborgen leiding van Duitsers of van hun agenten. We vernoemden reeds de *Gazet van Brussel*. In Antwerpen betrof het de krant *Het Vlaamsche Nieuws*, een door de bezetter opgekocht blad dat onder leiding stond van de Alduiter en *Regierungsrat* Max-Robert Gerstenhauer.⁸ In Gent

— 6 Voor Wils' analyse van de vlugschriften: L. Wils, *Flamenpolitik en aktivisme*, Leuven, 1974, pp. 51-53, pp. 77-78, pp. 98-99, pp. 115-116 en p. 131, eindnoot (21); L. Wils, *Onverfranst, onverduits?* [...], pp. 72-74, pp. 100-101, p. 122, p. 138 en p. 139, voetnoot (19).

7 Zowel wat dit gegeven als wat de oorsprong van het pamflet betreft, zijn we de mening toegedaan dat er nog belangrijke correcties aan het standaardwerk van Wils mogelijk zijn.

8 "In Antwerpen verscheen *Het Vlaamsche Nieuws* ongetwijfeld onder de directie van *Regierungsrat* Gerstenhauer", L. Wils, *Honderd Jaar Vlaamse Beweging, Geschiedenis van het Davidsfonds (1914-1936)*, II,

ging het om de radicaal-activistische *De Vlaamsche Post*, een in februari 1915 opgericht persorgaan, dat gepatroneerd werd door de (in 1915 tot Duitser genaturaliseerde) Nederlander filoloog Hermann Felix Wirth. *De Vlaamsche Stem*, een in dezelfde maand in het neutrale Nederland gesticht dagblad, was aanvankelijk Belgisch-loyaal, maar kwam enkele maanden later in Duitse handen terecht.⁹ Hier komen we later nog op terug. Welnu, de vermelde pamfletten werden in deze activistische pers gepubliceerd. Maar alvorens dit gebeurde, hadden dezelfde dagbladen in het bezette land al verwarring gesticht door de Vlaamsgezinden voor te houden dat de 'franskiljons' en de Walen in

Leuven, 1985, p. 26; Vgl. L. Wils, *Van Clovis tot Di Rupo: de lange weg van de naties in de Lage Landen*, Antwerpen, 2005, p. 198. In A. Vrints, *Bezette Stad: Vlaams-nationalistische collaboratie in Antwerpen tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Brussel, 2002, p. 41 en p. 51, wijst de auteur erop dat Gerstenhauer de sleutelfiguur was in het Antwerpse activisme. De Alduitsers streefden naar een vergroting van het territorium van het Duitse Rijk met andere Germaanse gebieden. Voor de meest radicalen onder hen, moest het hele Europese continent onder Duitse hegemonie komen te staan. Vanaf de jaren 1880 organiseerden ze zich in drukkingsgroepen. Het Allduitscher Verband (°1894) was de belangrijkste Alduitse imperialistische persie-groep die een grote invloed op de Duitse regeringspolitiek uitoefende en anderzijds door de regering werd ingezet. In de aanloop naar de Eerste Wereldoorlog, en meer bepaald na de verkiezingen van 1912 die door de socialistische SPD gewonnen werden, werd de organisatie een bindmiddel tussen andere imperialistische organisaties, industriëlen, agrariërs en middenstanders. Bovendien telde ze heel wat topmilitairen in haar rangen en onderhield ze goede contacten met het Reichsmarine-Amt. Zo verhoogde ze haar invloed op de Duitse regeringspolitiek. Voor een exhaustieve studie van de invloed van deze organisatie op de ideologische conceptie van de *Flamenpolitik*, B. Yammine, *Drang nach Westen, de fundamente van de Duitse Flamenpolitik (1870-1914)*, Leuven, 2011, passim.

9 B. Yammine, *De Flamenpolitik als continuïteit in de Duitse geopolitiek vóór de Eerste Wereldoorlog*, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis (BTNG)*, jg. 43, 2013, nr. 2/3, p. 43. Vanaf december 1914 verschenen er in de *Vlaamsche Gazet* (ondertitel: *Het Laatste Nieuws*) artikels waarin een latent activisme schuilging. Zo op 3 december over de vermeende 'franskiljonse' en anti-Vlaamse hetze. Kort daarna heette het dat niemand machtig genoeg was om nog langer het heilig Vlaams recht te onderdrukken. Op 29 december poneerde het blad dat de Vlaming in België gekluisterd was. Hij verzuchtte naar de "zelfstandigheid" van zijn "ras". Ook werd een artikel van een Duits officier opgenomen. Die wist te vertellen dat de wereldvrede slechts verzekerd was indien alle volkeren van het Germaanse ras zich aaneensloten. Daarbij dient nog vermeld dat het aantal bladzijden tegen dezelfde verkoopprijs verdubbeld werd (en dat in oorlogstijd), hetgeen wijst op een Duitse kapitaalinjectie. Op 10 januari 1915 werd een naamsverandering aangekondigd. Het dagblad zou vanaf 14 januari nog enkel de titel *Het Vlaamsche Nieuws* dragen. Vier dagen later werd de Godsvrede een "verraad" genoemd. Zonder wapenstilstand, zo heette het, zou nu de Vlaamse strijd aangeboden worden. Zeer waarschijnlijk hebben de Duitsers in december 1914 de controle over het blad verworven. In zijn uitgebreide studie over het Antwerpse activisme geeft Antoon Vrints overigens aan dat de *Flamenpolitik* in die maand op toerental kwam, A. Vrints, *Bezette Stad [...]*, p. 50. In een Duits rapport d.d. 14 mei 1915 werd het blad, dat een Duitse subsidie toebedeeld kreeg, ook "durchnaus germanophil" genoemd. Cf. Eerlijke wapenstilstand, in: *Vlaamse Gazet – Het Laatste Nieuws*, 3 december 1914, p. 1; Pro Westlandia, in: *Vlaamse Gazet – Het Laatste Nieuws*, 22 december 1914, p. 1; De Vlaamsche Ziel, in: *Vlaamse Gazet – Het Laatste Nieuws*, 29 december 1914, p. 1; Een Duitsch officier over den eeuwige vrede, in: *Vlaamse Gazet – Het Laatste Nieuws*, 30 december 1914, p. 4; Aan de lezers van de Vlaamse Gazet – Het Laatste Nieuws, in: *Vlaamse Gazet – Het Laatste Nieuws*, 10 januari 1915, p. 1; L. Wils, *Flamenpolitik en aktivisme [...]*, pp. 88-94; L. Wils, *Onverfranst, Onverduitsd? [...]*, p. 46; pp. 119-120. Voor de *Stem*, infra.

het binnen- en in het buitenland snode plannen tegen hen, ja tegen alle Vlamingen, smeedden.¹⁰ Anders gezegd, het pad voor de publicatie van de vlugschriften, werd door maandenlange verdachtmakingen en insinuaties geëffend. Een *leitmotiv* in die Duits-activistische propaganda was immers dat de ‘franskiljonse’ en regeringspers in het buitenland dagelijks de Vlamingen voor pan-Germanisten en verraders uitschold en dat er met de Vlaamse beweging en het Nederlands komaf gemaakt zou worden als de Belgische regering-in-ballingschap in Le Havre ooit terugkwam.¹¹ Of nog, om het met de aan de ‘franskiljons’ toegeschreven zinsnede samen te vatten: “*après la guerre on ne parlera plus du Flamand*”.¹²

Om die these te bewijzen, werden dan bijvoorbeeld bewust citaten van Belgen in het buitenland uit hun context gerukt om die dan als officieuze verklaringen via de activistische pers in België ingang te doen vinden. Een voorbeeld daarvan was een zeer patriottisch artikel dat de liberale auteur Roland De Marès op 7 augustus 1914 in *L'Indépendance Belge* geschreven had. Van zijn zijdelingse pro-Franse lofbetuigingen, werd dan in de activistische propaganda de essentie gemaakt.¹³ Vergelijkbaar hiermee was de propaganda rond de liberale en Britse journalist van *Le Petit Bleu*, Gérard Harry. Die schreef einde 1914 een zeer anti-Duitse artikelenreeks in *Le Petit Journal*. In één gallofiel artikel stelde hij het Frans voor als een gezaghebbend bovenregionaal verbindteken tussen de Belgen, zonder evenwel te pleiten voor een eentalig Frans Vlaanderen. Hij gaf aan dat de Vlaamse vluchtelingen er vreselijk last van hadden dat

10 L. Wils, *Onverfranst, Onverduits?* [...], p. 32.

11 L. Wils, *Onverfranst, Onverduits?* [...], pp. 51-52.

12 Voor een klassieke visie, A.W. Willemsen, *Het Vlaamsnationalisme* [...], p. 29; Voor kritische benaderingen van dit citaat, L. Wils (red.), *De Grootnederlandse beweging*, in: *Vlaanderen, België en Groot-Nederland: mythe en geschiedenis, Historische Opstellen, gebundeld en aangeboden aan de schrijver bij het bereiken van zijn emeritaat als hoogleraar aan de K.U. Leuven*, Leuven, 1994, p. 264 en noot (20) aldaar; S. De Schaepdrijver, *De Groote Oorlog, Het Koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Amsterdam, 2008, p. 152.

13 R. De Marès, *Notre nation ...*, in: *L'Indépendance Belge*, 7 augustus 1914, p. 1. Het oordeel van De Marès over de Vlaamse beweging in augustus 1914 was alleszins niet negatief, integendeel, zie R. De Marès, *La Belgique envahie*, in: *Le Temps*, 29 augustus 1914, p. 2. Het artikel Luik en Antwerpen, in: *Gazet van Brussel*, 21 januari 1915, p. 1, was een voorbeeld van activistische recuperatie van het stuk van De Marès. Voor een compilatie van de activistische visie, zie [H.J. Mommaerts], *Aan het Vlaamsche Volk*, s.l., 1917, pp. 1-18. De stukken die hierin stonden, vormden een soort canon dat daarna in de Vlaamsgezinde geschiedschrijving terecht kwam, zie bijvoorbeeld H.J. Elias, *Vijfentwintig Jaar* [...], p. 16, voetnoot (7), waar hij aangeeft inter alia uit onderhavige brochure te citeren. Het lijkt ons dat de invloed van de brochure van Mommaerts enorm was. Dit verklaart waarom de activisten steeds dezelfde uittreksels uit steeds dezelfde bladen citeerden. Zo komt de passage in A. De Coninck, *De Waarheid over het Vlaamsche Volk*, 's Gravenhage, 1917, pp. 34-35 haast letterlijk overeen met [H.D. Mommaerts], *Aan het Vlaamsche Volk* [...], pp. 5-7. Vgl. ook A.L. Faingnaert, *Verraad of Zelfverdediging? Bijdrage tot de geschiedenis van den strijd voor de zelfstandigheid van Vlaanderen tijdens den oorlog van 1914-1918*, Kappellen, 1933, p. 19, voetnoot (1), waarin de auteur dezelfde bron voor al zijn teksten weergeeft. Voor de weerlegging van de mythe aangaande de ‘anti-Vlaamse’ campagne, L. Wils, *Flamenpolitiek en aktivisme* [...], pp. 19-23; B. Yammine, *Drang nach Westen* [...], pp. 282-287; L. Wils, *Onverfranst, Onverduits?* [...], pp. 30-34, pp. 66-72 en pp. 131-139.

ze zich slechts konden uitdrukken in een dialect dat, in tegenstelling tot het Frans, buiten onze landsgrenzen onbekend was. In het stuk van Harry stond ook een oproep aan de neutrale landen, om niet meer blind te blijven voor de Duitse oorlogsgruwelen. Hoe kon men immers onbewogen blijven tegenover de exodus van al die mensen die hun have en goed moesten achterlaten en vluchtten naar landen waarvan ze zelfs de taal niet machtig waren? De auteur voerde dus propaganda erop gericht om de neutralen te overhalen om aan de geallieerde zijde mee te strijden.¹⁴

Hij was niet de enige. De Belgische regering zelf stuurde immers bewust mensen van aanzien – ook Vlaamsgezinden – naar het buitenland om daar de publieke opinie te bewerken. Ook dit werd door de Duitse propagandamolen aangegrepen om de illusie te wekken als zou er een anti-Vlaamse hetze woeden.¹⁵

Dat gebeurde bijvoorbeeld toen de schrijver Maurice Maeterlinck in december 1914 in het kader van een humanitaire actie ten bate van een hulpfonds voor België een redevoering in de Scala van Milaan hield. Daarin stelde hij onder andere dat de Germaanse Vlamingen de al even Germaanse Duitsers moedig bestreden en beriep hij zich expliciet op de solidariteit-door-cultuurverwantschap met het toen nog neutrale Italië. Voor de als een wesp gestoken Duits-activistische pers werd dat dan dat de Vlamingen hun bloed vergoten voor de Latijnse cultuur.¹⁶ Diezelfde pers koppelde zelfs expliciet de 'anti-Vlaamse' uitlatingen van Maeterlinck en Harry aan elkaar. Het artikel van Harry heette dan een "toelichting" te zijn bij het betoog van de andere.¹⁷

In dezelfde lijn onderhield op 12 februari 1915 De Marès tijdens een pan-Latijnse bijeenkomst een publiek aan de Sorbonne in Parijs over het feit dat de Belgen het diepe gevoel van Latijnse solidariteit bezaten. In zijn betoog stelde hij: "*Les Belges que nous sommes savent tout ce qu'ils doivent à la culture latine*". De Belgen waren neutraal, maar voelden zich, zo vertelde hij, innig verwant met het Franse volk. Door hun heroïsche daden en totale opofferingszin, aldus de spreker, waren ze Latijnen.¹⁸ De Duits-

14 In het Verenigd Koninkrijk, zo Harry, werden sommige Vlaamsgezinden zelfs als Duitse spionnen beschouwd "*en raison même de la résonance quelque peu tudesque de leur langue*", G. Harry, L'Union Morale et verbale des races, in: *Le Petit Journal*, 21 december 1914, p. 3. Hij was niet onoprecht. Inderdaad heerste er in 1914 in het Verenigd Koninkrijk een ware spionnenneurose waarbij een Nederlands klinkende naam al erg compromitterend kon klinken. Vele Fransen beschouwden bovendien de Vlamingen als een soort halve Duitsers, L. Wils, *Onverfranst, Onverduits?* [...], p. 67 en p. 165.

15 De activistische pers klaagde trouwens dit optreden van Vlaamsgezinden aan, zie bijvoorbeeld het artikel Vlamingen naar Zuid-Afrika, in: *Gazet van Brussel*, 13 februari 1915; p. 1; L. Wils, *Onverfranst, Onverduits?* [...], p. 32.

16 Pour les Belges, in: *L'Indépendance Belge*, 2 december 1914, p. 5; M. Maeterlinck, Pour la Belgique, in: *Le Figaro*, 2 december 1914, p. 1. De avond van zijn redevoering werd 50.000 Lire ingezameld ten bate van dit hulpfonds; Uit de bladen, in: *Gazet van Brussel*, 29 januari 1915, p. 1.

17 Wie is er begonnen?, in: *Het Vlaamsche Nieuws*, 6 maart 1915, p. 1.

18 Déclaration de M. Roland de Marès pour la Belgique, in: *Le Temps*, 13 februari 1915, p. 6;

^ Maurice Maeterlinck, 1911. Foto uit: M. Maeterlinck, *Gedichten / toneel en proza*, Hasselt, 1962. [ADV N, VB 15686].

activistische propaganda maakte van de woorden van De Marès dan een officiële verklaring waarbij de spreker zagezegd gezegd had heel België bij het “*Latijnendom*” in te willen lijven. Wat De Marès in die voorstelling van zaken eigenlijk, aldus de propaganda, had willen zeggen, was dat de Vlamingen hun eisen op taalgebied na de oorlog moesten laten varen. Immers, als het huidige conflict volgens De Marès bewezen had dat de heldhaftigheid der Vlamingen aan de hun opgedrongen Latijnse cultuur te danken was, kon die nog meer veredeld worden door ze nog wat meer te latiniseren en te verfransen.¹⁹ Kortom, na de oorlog zou het nog erger zijn voor de Vlaamse beweging en voor de Vlamingen.

Drie beruchte pamfletten

Die sfeer van verdachtmakingen bleek een ideale voedingsbodem te zijn om naamloze pamfletten die aan Franstaligen toegeschreven werden, te lanceren. Van twee ervan kennen we de Duitse oorsprong. Het *Appel aux Wallons*, waarvan vanaf juni 1915 gewag werd van gemaakt, was een radicaal gallofiel schotschrift dat de aansluiting van Wallonië bij Frankrijk bepleitte. Elk stuk heette afzonderlijk genummerd te zijn en begon met “*confidentiell!!! Ne peut être communiqué qu’aux Wallons sincèrement soucieux de notre race*”. Het pamflet integreerde vooroorlogse gallofiële verklaringen van twee wallinganten, met name de wallingant Raymond Colleye en de voormalige diplomaat graaf Albert du Bois in een nieuwe en gefingeerde rattachistische oproep. Du Bois was inderdaad vóór de oorlog een voorstander van een annexatie door Frankrijk geweest. In hun overgenomen teksten pleitten nochtans noch hij, noch Colleye voor zulke aanhechting, hoewel de activistische pers hen die woorden wel in de mond legde.²⁰

De Duitse auteurs van het pamflet noemden België een verwerpelijke diplomatieke schepping. En over de Vlaams-Waalse verhoudingen werd gemeld: “*Entre Wallons et Flamands gronde depuis des siècles une haine de race déplorable (...) jamais éteinte et fa-*

Open brief aan den Heer Alberic Deswarte, in: *De Vlaamsche Post*, 12 maart 1915, p. 1.

19 Een Belg (?) op het Latijnsch Verbond, in: *Gazet van Brussel*, 28 februari-1 maart 1915, p. 3.

20 Colleye stelde in zijn in het pamflet overgenomen stuk dat de Walen Fransen waren en dat de Belgische grenzen arbitrair door Europese diplomaten getrokken waren. Du Bois omschreef het feit dat Walen bij Waterloo tegen Frankrijk gestreden hadden als een vreselijke misdaad, *Onvaderlandsch werk*, in: *Het Vlaamsche Nieuws*, 1 juni 1915, p. 1. Het blad meldde: “het bevat uittreksels van Waalse schrijvers die de inlijving van Wallonië bij Frankrijk eisen”. *Quod non; A dix pas ... en joue feu*, in: *Antwerpen Boven*, jg. 3, juli (A), 1915, nr. 6, p. 2; Colleye werd in de activistische pers omschreven als een “echte Waal”, hoewel hij in realiteit een Brusselaar was, L. Wils, *De groei van een Vlaamse natie*, in: *Van de Belgische naar de Vlaamse natie: een Geschiedenis van de Vlaamse beweging*, Leuven, 2009, p. 288; M. Van Ginderachter, *Le Chant du Coq: nation et nationalisme en Wallonie depuis 1880*, Gent, 2005, p. 54. Faingnaert schreef dat de verspreiding van dit pamflet begin 1915 plaatsvond, A.L. Faingnaert, *Verraad of Zelfverdediging? [...]*, p. 300. Maar het vlugschrift dook pas vanaf juni 1915 in de activistische pers op. En elders in zijn werk (A.L. Faingnaert, *Verraad of Zelfverdediging? [...]*, pp. 194-202) blijkt dat we uit de context kunnen afleiden dat de auteur de verspreiding van die pamfletten ergens tussen de maand mei en juni 1915 situeerde. Dat spreekt zijn eerdere bewering tegen. Ook bij *La Vérité* (infra) zien we trouwens dat de datum vanaf wanneer het pamflet zagezegd verspreid geweest zou zijn in werkelijkheid veel vroeger is dan de echte verspreidingsdatum.

tale comme la haine du feu et de l'eau". Het uur der scheiding was aangebroken en het zegevierende Frankrijk zou zich herinneren dat Wallonië een Franse provincie was. Deed het dat niet, dan was haar verantwoordelijkheid tegenover *la Latinité* groot. Het pamflet besloot uitdagend met de oproep "*Vive l'annexion de la Wallonie à la France!! - Vive la France !!!*".²¹

Bekender is *La Vérité sur la Capitulation d'Anvers*. Dat vlugschrift heette meteen na de overgave van Antwerpen (9 oktober 1914) opgesteld te zijn – in werkelijkheid dateerde het ten vroegste van januari 1915 om een maand later op grote schaal verspreid te worden – en lasterde de capitulatie van de burgerlijke Antwerpse overheid door de liberale schepen, volksvertegenwoordiger (en *de facto* burgemeester) Louis Franck, de katholieke Senator Alphonse Ryckmans en de liberale burgemeester Jan De Vos. Volgens het schotschrift waren zij reeds door een Belgische rechtbank in Nederland voor hun vermeende wandaden veroordeeld. Het pamflet eindigde met de aankondiging dat Antwerpen door de geallieerden bij de bevrijding zou platgelegd worden en dat het tijdperk van het flamingantisme voorbij was.²²

Het was niet onbegrijpelijk dat dit pamflet verwarring stichtte. Antwerpen was bij het uitbreken van de oorlog immers het 'nationale toevluchtsoord' en werd geacht een onneembare vesting te zijn. Des te groter was dus de schok geweest toen die nog geen twee weken stand had kunnen houden tegen de Duitse overmacht, zeker omdat de capitulatie eerst door de burgerlijke overheid gebeurd was. De spoedige val zorgde ervoor dat aan de wildste geruchten geloof gehecht werd. Nog in 1917, toen de Raad van Vlaanderen – het door de Duitsers opgerichte marionettenparlement dat het activisme ook internationaal moest rechtvaardigen – zichzelf in een officiële brochure aan de bevolking kenbaar maakte, begon het zijn apologie met een verwijzing naar de overgave van Antwerpen. Die had dan aanleiding gegeven tot "*de kwaadwilligste aanvallen [van anti-Vlaamse zijde] (...) tegen al de Vlaamsgezinden*".²³

De oorsprong van onderhavige pamfletten moet gezocht worden in het *General-gouvernement* en meer specifiek in de *Politische Abteilung*, die in februari 1915 in de

21 Het pamflet is in extenso opgenomen in A.L. Faingnaert, *Verraad of Zelfverdediging? [...]*, pp. 300-303 en in *Activisten*, Gent, 1919, pp. 138-141. Volgens deze niet-activistische (maar apologetische) brochure sprak het stuk "boekdelen". Ook niet-activistische Vlaamsgezinden waren dus overtuigd van de authenticiteit ervan. Paul Delforge heeft het volgens ons onterecht over de onduidelijke oorsprong van het pamflet, P. Delforge, *La Wallonie et la Première Guerre Mondiale, Pour une histoire de la separation administrative*, Namur, 2008, p. 238.

22 L. Wils, *Flamenpolitik en aktivisme [...]*, pp. 19-26, pp. 45-53, pp. 77-78 en pp. 100-101. Voor een uitdieping, B. Yammine, *Drang nach Westen [...]*, pp. 286-289. De uitdagende laatste twee zinnen van *La Vérité* ("*L'ère du flamingantisme est finie. Vive la Belgique unie et indivisible*") doen trouwens qua stijl denken aan de laatste zinnen van het *Appel*, wat eveneens op een gemeenschappelijke herkomst wijst.

23 *De Raad van Vlaanderen, Aan het Vlaamsche volk!*, Lier, [1917], p. 3. Deze brochure dient niet verward te worden met de gelijknamige brochure van H.D. Mommaerts (supra).

schoot ervan opgericht werd. De spilfiguur in de Duitse diensten in Brussel was de diplomaat Oskar Von der Lancken-Wakenitz, het hoofd van de afdeling.²⁴ Al in zijn eerste rapport maakte hij gewag van het belang van de creatie van een netwerk van *Vertrauensmänner* [vertrouwenspersonen] om op discrete wijze zulke Duitse propaganda te verspreiden. Daarbij stond hem voor ogen dat de 'nationaliteitenkwestie' tussen de Belgen aangewakkerd diende te worden.²⁵ Lees: Vlamingen en Walen moesten tegen elkaar opgestookt worden.

Omdat, zoals gezien, het oprichten en aansturen van de activistische pers een belangrijke opdracht van de *Politische Abteilung* was, kreeg in april 1915 de collaborerende katholieke leraar August Borms van de bezetter in dat kader een 'eigen' blad toebedeeld, *Antwerpen Boven* getiteld.²⁶ Het ging om een tweewekelijks orgaan waarvan de hoofding al één en ander over de intenties duidelijk maakte. Links op de eerste bladzijde stond telkens een uitspraak van Guido Gezelle: "Men zegt dat 't Vlaams te niet zal gaan ... 't En zal!" [= dat zal niet zo wezen]²⁷. Deze spreuk werd hier voor anti-Belgische oogmerken gerecupereerd. De impliciete interpretatie was immers dat de 'franskiljons' het Vlaams wilden uitroeien.²⁸ Centraal prijkte de spreuk "Alles voor Vlaanderen". Op zich was ook dit geen anti-Belgische uitspraak. Na 1870 propageerde de clerus immers onder de slagzin "Alles voor Vlaanderen-Vlaanderen voor Christus" dat het katholieke Vlaamse volk de ziel van de Belgische natie was.²⁹

Opmerkelijk is dat het Antwerpse persorgaan in de periode van april tot juli 1915 uitpakte met drie sensationele en gelijkaardige artikels: *Onze Moederstad Gewroken*, *De Strop om den Hals* en het *Appèl aux Wallons*.³⁰ De drie vermelde pamfletten werden daarin door de redactie besproken en in het geval van *La Politique Belge* en het *Appèl* gepubliceerd. In het artikel dat de moederstad wreekte, werden Franck, De Vos en Ryckmans opgehemeld. Hun tegenstanders daarentegen werden door het slijk gehaald als aartsvijanden van Vlaanderen.

24 L. Wils, *Onverfranst, Onverduitsd?* [...], p. 49.

25 M. Amara & R. Hubert, *Gouverner en Belgique occupée: Oscar von der Lancken-Wakenitz, rapports d'activité (1915-1918)*, Bruxelles, 2004, pp. 55-94.

26 L. Wils, *Onverfranst, Onverduitsd?* [...], p. 128, voetnoot (39).

27 B. Goovaerts, Gezelle ter ere, in: *Neerlandia*, jg. 81, 1980, p. 151.

28 Dat werd trouwens erg expliciet gezegd in de zin die op de hoofding van het artikel *Après la guerre, on n'en parlera plus du Flamand*, in: *Het Vlaamsche Nieuws*, 27 januari 1915, p. 1, volgde. "Men zegt dat 't Vlaamse volk, te niet zal gaan, 't En zal!"

29 L. Wils, *De groei van een Vlaamse natie* [...], p. 302.

30 *Onze Moederstad gewroken*, in: *Antwerpen Boven*, jg. 3, april 1915, nr. 1, pp. 1-2; *De Strop om den Hals*, *De Strop om den Hals van de Vlamingen*, *Nabetrachting*, in: *Antwerpen Boven*, jg. 3, juni (B), 1915, nr. 5, pp. 1-3; *Appèl aux Wallons*, *A dix pas en joue feu* [...], pp. 1-2. De titels *Onze Moederstad gewroken*, *De Strop om den Hals* en *Appèl aux Wallons* tooiden telkens de eerste bladzijde van het blad. De inhoudsbespreking en de weergave van de pamfletten stonden (op het eerste artikel na) elders.

Wils vroeg zich af of het aannemelijk was dat *La Vérité* twee maanden na zijn verspreiding nog zo'n verontwaardiging wekte, dat de redactie moest starten met een wrekende kop en een gloeiend hoofdartikel *Onze moederstad gewroken*.³¹ Wellicht kan men die vraag zinvol beantwoorden door de commentaar op *La Vérité* in het blad niet alleen te zien als een actie, erop gericht om nog meer verontwaardiging op te wekken, maar ook – en misschien vooral – als een zet bedoeld om aan te tonen dat het slechts een schotschrift uit een hele reeks anti-Vlaamse pamfletten betrof. Zo bijvoorbeeld het *Appel aux Wallons* dat door *Antwerpen Boven* aan de 'franskiljons' en leiders der Waalse beweging die ook in Antwerpen zouden rondlopen, toegedicht werd. De publicatie werd dan afgeschilderd als een hele onthulling, hoewel *Het Vlaamsche Nieuws* er eerder, op 1 juni 1915, al een artikel aan besteed had.³² De wallinganten, aldus *Antwerpen Boven*, noemden de medewerkers aan hun blad slechte Belgen. Niets was nochtans minder waar: "Ofschoon we reeds, tijdens de aanwezigheid van ons leger op Belgische grond, naar grieven hadden kunnen wijzen, hebben we, om de rouw van ons Vaderland (...), geen vin of geen pen geroerd. We hebben dan maar de kop omhoog gestoken (...) toen men ons in de persoon van het geliefde driemanschap, Franck, De Vos en Ryckmans als judassen heeft uitgescholden."³³

Anders gezegd, de 'franskiljons' doorbraken de Godsvrede (de afspraak om alle ideologische twisten tijdens de oorlog te laten rusten), de activisten handelden slechts 'uit zelfverdediging'. Dit was echter een propagandistische voorstelling. In een onbewaakt moment lieten zelfs de activisten zich ontvallen dat zij "overal", in Brussel, Gent en Antwerpen, de Godsvrede doorbroken hadden "die enkel in het leven werd geroepen om ons beter aan banden te leggen...".³⁴

Toen Wils het persorgaan bestudeerde, werd zijn aandacht voorts getrokken door het redactioneel schrijven in de editie d.d. juni 1915. Hij meende dat de redactie van *Antwerpen Boven* toen in haar kaarten liet kijken, omdat ze de tekst afdruckte van het pamflet *La Politique Belge*, "zodat we haar verontwaardiging kunnen toetsen aan de aanleiding ertoe". Naar Wils verhaalde, gold het een oproep voor een Nationale Partij voor na de oorlog. Wat was volgens hem de inhoud van het vlugschrift? Wel, de school- en taalstrijd, alsook de katholieke-liberale tegenstellingen waren opgelost en ook aan de arbeidersverzueringen was voldaan. Het wallingantisch ijveren voor bestuurlijke scheiding (federalisme, anders gezegd) was gevaarlijk en de regering moest zich enkel om materiële voorspoed bekommeren. Maar het blad had, zo vervolgde hij, in zijn becommentariërend gedeelte het deel over de taalkwestie "dat inderdaad ergerlijk was voor Vlaamsgezinden", tot de essentie van het artikel gemaakt "en het blokletterde boven het geheel: 'De strop om de hals der [sic] Vlamingen'".³⁵ "Waarom niet om de hals van de

31 L. Wils, *Flamenpolitiek en aktivisme* [...], p. 98; L. Wils, *Onverfranst, Onverduits?* [...], p. 121.

32 *Onvaderlandsch werk*, in: *Het Vlaamsche Nieuws*, 1 juni 1915, p. 1.

33 *A dix pas en joue feu* [...], p. 2.

34 *Eenheid*, in: *Het Vlaamsche Nieuws*, 2 september 1915, p. 1.

35 In werkelijkheid was de titel *De Strop om de hals van de Vlamingen*.

Men zegt dat 't Vlaamsch
te niet zal gaan....
't En zal!

ANTWERP

Alles voor

VERSCHIJNT OM DE

Orgaan der GROENINGERWACHT

ABONNEMENTSPRIJS :

Voor Antwerpen en onmiddellijke omgeving fr. 1,25 per jaar

Voor 't binnenland (uitgezonderd Oost- en West-Vlaanderen) - 3,50 -

Voor Oost- en West-Vlaanderen bijzondere voorwaarden.

Men schrijft in op het Bureau van 't Blad, alsook bij de Leden der Groeningewacht, o. a.: Balgstraat, 45, Antwerpen (Zuid); Ruzensstraat, 28, Bongerhout, en Broedstroom, 100, Merxem.

Elke inzending is verantwoordelijk voor hetgeen hij schrijft.

DE STROP OM

^ Kop van Antwerpen Boven, jg. 3, juni 1915, nr. 5 met daarin het artikel *De strop om den hals*, waarin het pamflet *La Politique Belge* besproken wordt. [ADV, VY 900261]

*Walen, de katholieken, de liberalen, de socialisten, de arbeiders, de boeren en andere gegadigden voor een sociale wetgeving?*³⁶ De auteur beschouwde dus het reductionistische karakter van de commentaar van *Antwerpen Boven* als de kern van de propaganda, zonder evenwel de Belgische herkomst van het pamflet in twijfel te trekken. Maar was dat terecht?

— 36 L. Wils, *Flamenpolitiek en aktivisme* [...], p. 98; L. Wils, *Onverfranst, Onverduits?* [...], p. 122.

EN BOVEN

Geen rijker kroon

Dan eigen schoon.

Vlaanderen

VEERTIEN DAGEN

EN van Antwerpen en Omstreken.

Bureel en Opstelraad:

't Hof van Kasse, Carno'plaats, 39, Burgerhout.

Aankondigingen volgens overeenkomst:
Ongeteekende stukken worden niet opgenomen.
Al wat dit blad betreft moet op ons bureel
besteld worden.

M DEN HALS

Het verdacht gezelschap patriotten: een inhoudsanalyse³⁷

De redactie van *Antwerpen Boven* stelde het schotschrift *La Politique Belge* aan de lezer alvast voor als een Franstalig werkstuk, geschreven door Belgen. Het blad publiceerde het links in de Franstalige versie en gaf in de rechterkolom een Nederlandse vertaling. Het geheel was ondertekend door "*un groupe de vrais Belges*" en begon met de aankondiging dat de Centrale Mogendheden spoedig zouden instorten. In dat opzicht was het wenselijk om nu al te overwegen, welke politiek er in het naoorlogse België gevoerd diende te worden. Die heette dan "*uitsluitend nationaal*" te moeten zijn. Vandaar dat de Godsvrede ook na de oorlog moest doorgezet worden. De voorwaarden daar-

— 37 In deze paragraaf die voornamelijk een tekstanalyse is van het stuk van de *Parti National* zoals het in *Antwerpen Boven* verscheen, zullen we ons hoofdzakelijk op de Nederlandse vertaling beroepen die in het blad gepubliceerd werd.

voor werden als vervuld beschouwd. De strijd tussen klerikalen en antiklerikalen had met de schoolwet (*infra*) en de invoering van de leerplicht zogenaamd zijn beslag gekend. De “*democratische beweging*” (i.e. de arbeidersbeweging) die zich al meer dan twee decennia roerde had een sociale wetgeving in het leven geroepen. Zo was ook de sociale kwestie “*opgelost*”.³⁸ Ten slotte werd er gewezen op wat veruit het ergste van de Belgische geschillen heette te zijn: de taalstrijd.³⁹ Die was de laatste tijd zo scherp geworden “*dat onze staatslieden er ten zeerste bezorgd over waren*”. Maar ook dit vraagstuk was opgelost. De Vlamingen hadden immers het recht bekomen om in hun eigen taal gevonnist en bestuurd te worden. Ook moesten de wallinganten die de bestuurlijke scheiding predikten bestreden worden. Die remedie was immers erger dan de kwaal.⁴⁰

Als het pamflet zich beperkt had tot de bovenstaande analyse, was de inhoud ervan niet abnormaal. Het sprak vanzelf dat tijdens de oorlog mensen nadachten over hoe het België van morgen eruit moest zien. Dat men daarbij wel gedacht zal hebben aan een nationale pacificatie langsheen de drie klassieke breuklijnen binnen de Belgische samenleving, ligt voor de hand. Indien dit de boodschap was, dan konden de Vlaamsgezinden er zich wel aan ergeren, maar, zoals Wils opmerkte, niet meer dan de socialisten of de katholieken.

Wat wel opvalt, is dat de inhoud van het pamflet niet helemaal overeenstemt met wat Wils erover in zijn werk schreef. Voor hem heette het immers dat volgens het gepubliceerde vlugschrift “*aan de Vlaamse belangen was voldaan door de bestaande sociale en taalwetgeving*”.⁴¹

Het deel over de taalwetgeving wordt in de weergave van het vlugschrift inderdaad besproken, dat over het sociale luik als oplossing van de taalkwestie echter niet. Maar verwonderlijker is, dat de auteur over het hoofd zag dat na de inleiding de toon omtrent deze kwestie abrupt veranderde. Er stond nu immers dat er op *meedogenloze* wijze voorgoed een einde gesteld moest worden aan het oprichten van een Vlaamse hogeschool en dat officieren, noch ambtenaren, noch rechters “*gedwongen*” mochten worden om in het Nederlands te spreken. Men hoefde zich trouwens, zo vervolgde het vlugschrift, “*niet bovenmatig onrustig te maken over wat men in zekere schriften en redevoeringen, de ingrijpingen [= het ingrijpen] van het flamingantisme noemt. Die ingrijpingen, voor zoveel [= in zoverre] ze al bestaan, zullen tegengehouden worden en geheel*

38 De leerplicht werd in mei 1914 ingevoerd. Na de stichting van de Belgische Werkliedenpartij (BWP) in 1885, werden er voorzichtig sociale wetten gestemd en werd het stemrecht uitgebreid, E. Witte (red.), *Nieuwe Geschiedenis van België (1830-1905)*, Tielt, 2005, pp. 573 en 578.

39 In feite merkt men hier reeds op dat het niet de redactie van Antwerpen Boven was die van de taalkwestie de kern maakte, zoals Wils schreef. Het was immers in het pamflet zelf dat dit gesteld werd.

40 Dat het wallingantisch ijveren voor bestuurlijke scheiding overbodig en gevaarlijk was, “*gezien het overwicht van het Frans in België*”, zoals Wils het pamflet citeerde, vonden we niet terug.

41 L. Wils, *Flamenpolitiek en aktivisme [...]*, p. 98; L. Wils, *Onverfranst, Onverduist? [...]*, p. 122.

en al wegvallen op de dag dat de nieuwe schoolwet haar vruchten zal afgeworpen hebben, zowel op de buiten als in de steden, waar de Franse taal in al de volkslagen zal doordringen.”

We komen later nog terug op de factoren die ervoor zorgden dat voor sommige flaminganten dit soort verklaringen een potentiële geloofwaardigheid hadden.

Toch valt nu reeds op te merken, dat zulke uitlatingen niet zomaar “*ergerlijk*” voor de Vlaamsgezinden waren. Het ging immers over een frontale aanval tegen hun hele streven. Overigens waren de flaminganten al niet gelukkig met de schoolwet die een paar maanden vóór het uitbreken van de oorlog gestemd was. Die wet bepaalde dat de streektaal (de taal van de meerderheid van de leerlingen) de voertaal was, maar maakte een uitzondering voor Brussel en de taalgrensstreek.

Wat dat onderwerp betreft, werd in het becommentariërende artikel ook nog eens, heel subtiel, een artikel van de Belgisch-loyalistische en katholieke volksvertegenwoordiger Frans Van Cauwelaert in herinnering gebracht. Die was immers een half jaar eerder in het *Handelsblad van Antwerpen* van leer getrokken tegen het – later verbeterde – ontwerp van de nieuwe schoolwet. *Antwerpen Boven* gaf wel toe dat de aangepaste en definitieve tekst “*wat beter*” was, maar in kwade handen toch nog steeds een verschrikkelijk wapen tegen het Vlaamse volk bleef: “... *vele Vlaamsgezinden bleven vrezende, dat onze vijanden er zouden gebruik van maken om de verfransing op grote schaal door te drijven. De 'Groep ware Belgen' bewijst ons hoe gegrond hun vrees was.*”⁴²

Eerder merkten we al op dat het in de lijn van de Duitse propaganda lag om de Vlamingen voor te houden dat ze er na de oorlog nog veel erger aan toe zouden zijn, ja dat hun taal zou verdwijnen. Dit pamflet speelde perfect op deze angsten in. Op een dieperliggend niveau was dit vlugschrift zo ook een legitimering voor het activisme. Had de Duitse propaganda immers vroeger al niet het contrast benadrukt tussen die talrijke “*Vlaamshaters*” die spraken over een spoedige en algehele uitroeiing van het Nederlands en “*het vaststellen van de achting voor onze taal aan de dag gelegd door het nieuw Bestuur, dat in alles aan deze de haar toekomstige plaats toekent?*”⁴³. De “*Vlaamshaters*” stonden tegenover de “*krijgsman van over de Rijn*” die het Nederlands wél eerbiedigde!⁴⁴

— 42 Nabetrachting [...], pp. 2-3; citaat uit F. Van Cauwelaert, Een treurige dag voor het Vlaamsche Volk, in: *Het Handelsblad van Antwerpen*, 29 januari 1914, p. 1.

43 Wapenstilstand – Is het amen en uit met de Vlamingen?, in: *Gazet van Brussel*, 10-11 januari 1915, p. 1.

44 Godsvrede, in: *Het Vlaamsche Nieuws*, 2 februari 1915, p. 1. Kortom, de Duitsers speelden de rol van “*natuurlijke beschermer en trouwe vriend*” van de Vlamingen, zoals kanselier von Bethmann-Hollweg het in zijn instructies over de te voeren *Flamenpolitiek* op 16 december 1914 aan gouverneur-generaal von Bissing gesteld had, L. Wils, *Onverfranst, Onverduits?* [...], p. 48.

De tekst van het pamflet ging vervolgens nog radicaler door op de ingeslagen weg: "Al zeer spoedig zullen de Vlaamse taalwetten in onbruik raken en zal het Nederlands uit de openbare besturen en uit onze gerechtshoven worden geweerd".⁴⁵

De nuchtere lezer kon evenwel opmerken dat in hetzelfde schotschrift waarin de verworven taalwetten aangeprezen werden als het ultieme middel tot beslechting der taalstrijd, paradoxaal ook stond dat het de bedoeling was om het Nederlands uit het openbaar leven te laten verdwijnen. In de niet-activistische pers werd deze contradictie overigens ook opgemerkt.⁴⁶ Hoe dan ook, was dit dan het vooruitzicht dat een Nationale Partij, bestaande uit "ware Belgen" na de oorlog bood? Of veeleer een poging die kaderde in wat het officieuze Belgische regeringsblad *Le Vingtième Siècle* omschreef als "la manoeuvre tentée par M. Von Bissing dans le but de séparer le peuple flamand de la nation belge"?⁴⁷

Het pamflet had voorts ook nog wat te vertellen over de economische, militaire en politieke evolutie van het naoorlogse België. De regering en Kamers moesten zich, zo heette het, enkel nog met economische belangen onledig houden. Op zich kaderde ook dat in de filosofie van nationale eenheid. Het is echter de invulling die aan dit streven gegeven werd, die hoogst merkwaardig was: "in de plaats van plannensmeders en politieke woordenkramers, naar 't Parlement gestuurd door politieke clubs, moeten wij mannen hebben die ervaren zijn in staatszaken, gezaghebbende vertegenwoordigers van de groothandel, van de grootnijverheid en van de rijke financiers. Die, en die alleen, zijn werkelijk in staat de politiek in de wegen te leiden, die het toekomstig[e] België moet volgen." Welnu, al in december 1914 probeerde de propaganda van het *Generalgouvernement* systematisch rancune tegenover de Belgische politieke klasse op te wekken.⁴⁸ Ook de afrekening in het pamflet met de "politieke clubs" van het vooroorlogse politieke bestel

45 De Strop om den Hals van de Vlamingen [...], p. 2. De intentie om het Nederlands uit te roeien in *La Politique Belge* is ook een echo van de in de flamingantische propaganda bekende zinnen die onterecht aan oud-minister Charles Rogier toegeschreven werden (en worden), nl. dat één van de grondprincipes van een goed bestuur het hanteren van één enkele taal, het Frans, was en dat men daarom het Nederlands en het Germaanse element geleidelijk aan moest uitroeien in België. Voor de weerlegging, L. Willems, Over twee Antivlaamsche brieven toegeschreven aan minister Rogier, in: *Verslagen en Mededeelingen van de Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde*, jg. 16, 1902, pp. 53-69.

46 A.R. [= Alphonse Ryckmans?], Un Parti National, in: *Antwerpsche Tijdingen*, 4 juni 1915, p. 1.

47 Le dernier carré, in: *Le Vingtième Siècle*, 24 augustus 1915, p. 1.

48 Verklaring, in: *Gazet van Brussel*, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24 en 25 december 1914, p. 1, vgl. Puntjes op de l's, in: *Gazet van Brussel*, 15 mei 1915, p. 1 waarin gesteld werd dat het maar eens uit moest zijn met de vooroorlogse dorpspolitiek. Cf. de propaganda van *Le Bruxellois*, dat ook door het gouvernement-generaal opgericht was en gesubsidieerd werd en dit al vanaf september 1914 (L. Wils, *Onverfranst, Onverduits?* [...], pp. 95-96). De Belgische vooroorlogse toppolitici werden als lafaards bestempeld en ook de Belgische vluchtelingen kregen een veeg uit de pan, *Le Courage Civique*, in: *Le Bruxellois*, 26 november 1914, p. 4; La situation officielle des Agents de l'Etat belge, in: *Le Bruxellois*, 21 december 1914, p. 1.

lijkt in die lijn te liggen. Is het trouwens aannemelijk dat in een oorlog die in de propagandistische visie van de westelijke geallieerden en van de Belgen draaide om de strijd tussen de parlementaire democratie en de autocratische keizerrijken naar het Duitse en Oostenrijks-Hongaarse model, uitgerekend door “*ware Belgen*” gepleit werd voor het kortwieken van het partijstelsel ten voordele van een parlement waarin “*rijke financiers*” de toon zouden aangeven?⁴⁹

Inzake het militaire aspect werd betoogd dat België nooit de huidige “*puinhopen*” had moeten betreuren indien het in de plaats van een onbeduidend legertje, tegenover de Duitse invaller een miljoen soldaten had kunnen plaatsen en de “*bondgenoten*” [sic] ter zee krachtig had kunnen ondersteunen.

Het woord “*bondgenoten*” is hier, net als de verwijzing naar België dat deel uitmaakte van een offensieve anti-Duitse coalitie, betekenisvol in die zin dat het vermoedelijk een tip van de sluier licht over de ware herkomst van het pamflet. België had als onzijdig land tijdens de Eerste Wereldoorlog immers geen “*bondgenoten*”, wel garanten die zijn in 1839 door de grootmachten opgelegde neutraliteit waarborgden. Ons land had ook het pact van Londen van 5 september 1914 niet ondertekend. Dit verdrag tussen Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en Rusland bepaalde dat geen afzonderlijke vrede met Duitsland afgesloten mocht worden. België wilde zijn status van neutraliteit bewaren, omdat het vertrouwen stelde in Britse bemiddelingen, mochten er vredesonderhandelingen komen met Duitsland.⁵⁰

Maar volgens de Duits-activistische propaganda heulde België vóór de oorlog reeds met de *Entente*.⁵¹ Al op 12 oktober 1914 werd daarom aan de Brusselse muren een pamflet van het *Generalgouvernement* aangeplakt, om die stelling te “*bewijzen*”. In de gepubliceerde tekst werd dan uitvoerig geciteerd uit een “*dossier*” gericht aan het Belgisch Ministerie van Oorlog, de *Britse interventie in België* getiteld. Dat moest aantonen dat, in de hypothese van een Frans-Duits conflict, er reeds in 1906 voorzien werd in het sturen van een Brits expeditieleger naar ons land. Deze vermeende *Conventions Anglo-Belges* waren, zo stond er nog te lezen, op hun beurt voorafgegaan door gelijkaardige militaire akkoorden van België met Frankrijk. Die documentatie toonde, volgens de berichtgeving, de collusie aan de *Entente* met België, die door de bevoegde

49 De vertalingen van het pamflet in de activistische propaganda lijken overigens op elkaar afgestemd te zijn. Zo schreef *Antwerpen Boven* (De Strop om den Hals van de Vlamingen [...], p. 2) dat het ging om “*vertegenwoordigers van (...) de rijke financiers*” en had de *Gazet van Brussel* (Ondermijners aan 't werk, II, in: *Gazet van Brussel*, 29 juni 1915, p. 1) het in haar vertaling over “*vertegenwoordigers van (...) de rijke geldheren*”. Nochtans was de tekst in het Frans: “*représentants (...) de la haute finance*”. Een correcte vertaling zou zijn: “*vertegenwoordigers van het grootkapitaal*”.

50 J. Velaers & H. Van Goethem, *Leopold III: het land, de Koning en de oorlog*, Tiel, 2001, pp. 27-28. Later sloot ook Italië zich bij dit verdrag aan.

51 Voor enkele vroege voorbeelden hiervan, zie: *Onze goede bondgenooten*, in: *Gazet van Brussel*, 19 december 1914, p. 2; *De Belgen in Frankrijk*, in: *Gazet van Brussel*, 11 december 1914, p. 1; *De barbaren van Yperen*, in: *Gazet van Brussel*, 13 december 1914, p. 1.

Duitse diensten al vóór de oorlog gekend was, aan.⁵² In werkelijkheid waren er slechts officieuze gesprekken geweest. Koning Albert had de feiten overigens in eigen persoon aan de Duitse militaire attaché in Brussel medegedeeld. De bezetter kon in 1914 dus inderdaad schrijven dat de Duitse bevoegde instanties het wisten!⁵³

We moeten hierbij voor ogen houden dat het de Duitse tactiek was om de oorlog als een verdedigingsstrijd af te schilderen tegen de "omknelling" van de zogezegd offensief optredende *Entente*-machten. Op 4 augustus 1914 had de Duitse Rijkskanselier, Theobald von Bethmann-Hollweg, nog gesteld dat de Duitse inval in België een onrecht was.⁵⁴ Maar toen hij begin december 1914 voor de tweede maal sedert het uitbreken van de oorlog voor de Rijksdag verscheen, was de teneur tegenover België helemaal anders. De onzijdigheid van ons land heette nu een masker te zijn. Bovenal wees hij op de schuld van de Belgische regering, waarvoor zogezegd in augustus reeds verscheidene aanwijzingen waren. Echte bewijzen had hij op dat moment nog niet tot zijn beschikking. Maar door de in Brussel "gevonden" *Conventions Anglo-Belges* was nu "vastgesteld", dat België zijn onzijdigheid tegenover het Keizerrijk ten gunste van Engeland had prijsgegeven.⁵⁵

Wat was er ondertussen gebeurd? Niets anders dan dat de Duitsers, nadat België eerst hun niet de vrije doortocht verleend had en vervolgens – na de slag om Luik – op 9 augus-

52 L'Angleterre et la Belgique, in: *Le Bruxellois*, 15 oktober 1914, pp. 2-3.

53 Over de mededeling van de koning aan de Duitse militaire attaché, zie *Les Conventions Anglo-Belges*, s.l., 1915, p. 7. In een interview met de *New York World* (d.d. 22 maart 1915) dat deze brochure overnam, had de Koning gezegd dat Duitsland eerst openlijk toegegeven had dat het, door de Belgische neutraliteit te schenden, een fout begaan had. Nu echter, om een propagandacampagne in de neutrale landen te voeren, poogde het land een smet op België te werpen door voor te wenden dat ons land zijn neutraliteit door de zogenaamde *Conventions Anglo-Belges* verloochend had. In het interview bevestigde hij de gesprekken met de Britse militaire attaché die een volstrekt officieus karakter hadden. Nooit had iemand in België de correspondentie daaromtrent de naam « *Convention Anglo-Belge* » gegeven, aldus het staatshoofd. Sterker nog, destijds had hij alles wat als strijdig met de Belgische neutraliteit beschouwd kon worden (waaronder de feiten waarrond men nu zoveel kabaal poogde te maken), medegedeeld aan de Duitse militaire attaché te Brussel. Wanneer de Duitsers de Belgische archieven derhalve doorzochten, wisten ze precies wat ze er gingen vinden. Hun huidige verrassing en verontwaardiging waren dus geveinsd. Cf. Les 'conventions' anglo-belges, in: *La Métropole*, 2 april 1915, p. 1. Het "rapport" verscheen ook in de officieuze *Norddeutsche Allgemeine Zeitung*, zie Buitenland, in: *Het Centrum*, 2de blad, 24 oktober 1914, p. 1; Hoor en wederhoor, in: *De Tijd*, 12 december 1914, p. 2. Op 25 november 1914 publiceerde de *Norddeutsche* aanvullingen op die zogenaamde "*Conventions Anglo-Belges*", waaruit (nogmaals) moest blijken dat België reeds vóór de oorlog met het Verenigd Koninkrijk heulde, A.L. Faingnaert, *Verraad of Zelfverdediging?* [...], pp. 76-95.

54 E. Jahn, *World political challenges: political issues under debate*, vol. 3, Frankfurt am Main, 2015, p. 98.

55 Rede van den Rijkskanselier, in: *Gazet van Brussel*, 7 december 1914, pp. 1-2; Rede van den Rijkskanselier, in: *Gazet van Brussel*, 8, 9, 10 december 1914, p. 2. Over de manipulatie van de Belgische archieven door de Duitse bezetter, cf. M. Amara & H. Roland, *Gouverner en Belgique occupée* [...], pp. 60-61.

tus 1914 een vredesaanbod afgewezen had, besloten hadden om het kleine buurland door de *Flamenpolitik* dan maar te vernietigen.⁵⁶

Op vraag van de *Politische Abteilung*, verklaarde de Kanselier in die lijn op 5 april 1916 voor de Duitse Rijksdag dat het naoorlogse België niet meer dat van vóór de oorlog zou zijn. Er zouden echte garanties bewerkstelligd worden dat België niet als anti-Duitse Anglo-Franse vazallenstaat tegen Duitsland hersteld⁵⁷ werd. Kortom, in de 'Duitse voorstelling' was België inderdaad een bondgenoot van de *Entente* en waren de Vlamingen – die nu Duitse bescherming genoten – eertijds het kind van de rekening geweest.

Maar we moeten terug naar ons pamflet. In het verlengde van wat voorafging, besloot dat met de gallofiele toer op te gaan: “Overigens, Frankrijk zal aan onze zijde staan, om ons daarin [inzake het militaire aspect] te helpen”. De Franse taak was blijkbaar tweevoudig: België van de invallen der “Barbaren” beschermen, maar ook een ... protectoraat inrichten. “Wanneer de zege eindelijk Elzas en Lotharingen aan Frankrijk zal terug geschonken hebben, (...) zal voor België het ogenblik gekomen zijn om zich onder Frankrijks edelmoedige bescherming te stellen en zich met dit land te verbinden door verdragen, die, benevens onze veiligheid en onafhankelijkheid, de bloei van onze nijverheid en onze handel zullen verzekeren.” Impliciet werd hier dus de boodschap verkondigd dat de Belgen niet voor de verdediging van hun neutraliteit en grondgebied streden, maar wel voor de verwezenlijking van het Franse revanchisme en imperialisme. De zogezegd 'Nationale Partij' besloot met te stellen dat wij “alles [...] gemeenschappelijk met Frankrijk [hebben]:

——— 56 Dat er begin augustus door Duitsland geen compromisvrede gesloten kon worden, speelde de *Alldeutschen* in de kaart. Volgens hun völkische visie moest België vernietigd worden en diende er derhalve een *Flamenpolitik* gevoerd te worden. Volgens ons kon de *Flamenpolitik* maar plaatsvinden omdat de macht van de Alduitsers in die mate toegenomen was, dat ze de traditionele Duitse diplomatie overvleugelde. Toen von Bethmann-Hollweg op 9 september 1914 zijn *Kriegsziele* optekende (het zogenaamde *Septemberprogramm*) was de Alduitse invloed nog groter geworden. Kort daarna was het Duitse offensief vastgelopen (slag aan de Marne) en kwam de klemtoon nog meer op een langetermijnpolitiek te liggen. Volgens zijn visie zou België tot het niveau van een vazallenstaat afzinken en Nederland (minstens) in een economische unie met het Rijk gedwongen worden. In die optiek kon Vlaanderen als lokmiddel nog van pas komen, B. Yammine, *Drang nach Westen [...]*, pp. 253-324; p. 414, eindnoot (34); B. Yammine, *De Flamenpolitik als continuïteit [...]*, p. 34; p. 44. In mei 2014 noemden we in die optiek 9 augustus 1914 achteraf beschouwd een kapitale dag in de geschiedenis van België, B. Yammine, “De ideologische basis van de Duitse *Flamenpolitik* en zijn gevolgen”, lezing KVAB, d.d. 7 mei 2014.

57 “Das Belgien nach dem Kriege wird nicht mehr das alte vor dem Kriege sein (...) meine Herren, wird jemand glauben, daß wir die im Westen besetzten Länder, auf denen das Blut des Volkes geflossen ist, ohne völlige Sicherung für unsere Zukunft preisgeben werden? Wir werden uns reale Garantien dafür schaffen, daß Belgien nicht ein englisch-französischer Vasallenstaat, nicht militärisch und wirtschaftlich als Vorwurf gegen Deutschland ausgebaut wird (...) Auch hier gibt es keinen status quo ante (...) Auch hier macht das Schicksal keinen Schritt zurück. Auch hier kann Deutschland den lange niedergehaltenen flämischen Volksstamm nicht wieder der Verwelschung preisgeben, (...) sondern wird ihm eine gesunde, seinen reichen Anlagen entsprechende Entwicklung auf der Grundlage seiner niederländischen Sprache und Eigenheit sichern”, *Verhandlungen des Reichstags, XIII. Legislaturperiode. II. Session, Band 307, 39. Sitzung. Mittwoch den 5. April 1916*, Berlin, 1916, p. 852; F. Wende, *Die Belgische Frage [...]*, p. 93.

onze geschiedenis, onze instellingen, onze taal, onze godsdienst, onze gewoonten, onze stof-felijke en zedelijke belangen. Alleen een nauwe en vaste aansluiting tussen de twee landen kan dit geheiligd erfdeel onzer vaderen voor de toekomst bewaren.”⁵⁸

Maar waarom zou een *nationale* partij pleiten voor de herleiding van België tot een Frans protectoraat dat de Belgische geschiedenis, instellingen en cultuur reduceerde tot een doorslagge van de Franse? Dit alles vertolkt in wezen trouwens de toenmalige Duitse visie op ons land: een succursaal van Frankrijk. Of, zoals het later (1917) in de propaganda van de Raad van Vlaanderen heette: “*une dépendance française*”.⁵⁹ De te-nuur van het pamflet lag, kortom, in de lijn van de woorden die de Duits-activistische pers in de mond van Maeterlinck en van De Marès gelegd had: dat België bij het “*Latijnendom*” ingelijfd zou worden.⁶⁰

Nog een woord over die zogenaamde ‘Nationale Partij’. Dit concept was al in de col-laboratiepers opgedoken vóór er nog maar sprake was van het door ons bestudeerde document. Zo had de *Gazet van Brussel* het op 5 januari 1915 over een “*partij*” van

58 A dix pas en jove feu [...], p. 2. Uit zo’n passage moest dus blijken dat het Frans (histo-risch) de enige taal in België was.

59 Ook hier weer lezen we hoe een zogezegd “vrij” België onder Anglo-Franse bescherming een voortzetting zou zijn van het “*verslaafde en verarmde Vlaanderen*” dat dan afgesloten van Duitsland zou zijn. Er was dus geen vertrouwen meer mogelijk in de Belgische handlangers van die staten, die tegen alle Vlaamse belangen in, het bloed der Vlaamse jongens hadden opgeofferd. Een eigen Vlaams bestuur was derhalve de enige oplossing, temeer daar overal volkeren hun zelfbeschikkings-recht opeisten, *Raad van Vlaanderen, Verklaring aan het Vlaamsche Volk*, s.l., 1917, pp. 3-5. Dit stuk was een antwoord (d.d. 6 mei 1917) vanwege de Raad van Vlaanderen op de Besluitwet die de Belgische regering op 8 april 1917 uitgevaardigd had. Daarin werden strenge straffen voorzien voor de acti-visten. Elias beschreef zonder commentaar en partieel de inhoud van het pamflet en merkte op dat het op grote schaal verspreid werd, H.J. Elias, *Vijfentwintig Jaar Vlaamse Beweging [...]*, p. 75. De “*dépendance française*” (lopende tekst) was in feite de voor Vlaams gebruik vertaalde Duits-völkische visie van de *Französische Ostmark* die België zou zijn (zie hieromtrent P. Dirr, *Belgien als französische Ostmark. Zur Vorgeschichte des Krieges*, Berlijn, 1917).

60 Toen dit pamflet verscheen, had de bezettende overheid al de klemtoon gelegd op de vrijheidsstrijd van Ieren, Zuid-Afrikanen, Finnen, Oekraïeners en Polen, waarbij dan nog de parallel getrokken werd met de Vlaamse beweging. Die propaganda vertelde dan dat terwijl de tsaar zijn Poolse onderdanen meer zelfstandigheid verleende, de Vlamingen als kinderen behandeld werden. Ze vernamen dat ze van weinig of geen tel waren in België, zouden opgeslorpt worden zoals de Boeren in Zuid-Afrika, [dit is een analogie met de annexatie door Frankrijk], ja voor altijd als volk weggevaagd worden. “*De heren Franskiljons [waren] begonnen, wij weren ons slechts*”. Het moest ver-anderen en wel snel of anders zouden er binnen vijftig jaar geen Vlamingen meer zijn, Uit Ierland, in: *Gazet van Brussel*, 17 december 1914, p. 1; Finnen en Russen, in: *Gazet van Brussel*, 22 januari 1915, p. 1; De beteekenis van een onafhankelijk Oekraïne, in: *Gazet van Brussel*, 23 januari 1915, p. 1; Het Handelsblad en G. Harry, in: *Gazet van Brussel*, 5 februari 1915, p. 1; Uit de bladen – Godsvrede en de Vlamingen, in: *Gazet van Brussel*, 10 februari 1915, p. 3; Godsvrede, in: *Het Vlaamsche Nieuws*, 2 februa-ri 1915, p. 1; Zuid-Afrika, in: *Gazet van Brussel*, 6 januari 1915, p. 1; De dood van een held Kommandant Fourie, in: *Gazet van Brussel*, 24-25 januari 1915, p. 1; De opstand in Zuid-Afrika, in: *Gazet van Brussel*, 6 februari 1915.

Vlaamshaters die in de allereerste dagen van de oorlog een heimelijke en eervolde lasterveldtocht begonnen was.⁶¹ En nog tijdens die maand verkondigde hetzelfde dagblad dat Maeterlinck “*een hele Belgische partij, de fransdolle partij*” vertegenwoordigde.⁶²

De propaganda van *La Politique Belge* stemt overigens op nog vlakken overeen met wat men voordien reeds in de collaboratie-organen kon lezen. Zo had op 2 februari 1915 de *Gazet* een gefingeerd interview met koning Albert gepubliceerd dat die aan een correspondent van *Associated Press* gegeven zou hebben. Daarin “*verklaarde*” hij dat zijn volk *te democratisch* was en zijn leger dus de discipline van andere legers niet bezat. Aan het staatshoofd werden ook nog de woorden toegeschreven als waren zijn troepen gedemoraliseerd door ‘s lands verovering. De verliezen “*noemde*” hij “*verbazend*” hoog. “*Op één van deze moeilijke dagen aan de IJzer, op één der negendaagse gevechten en stormlopen werden 700 man in een loopgraaf weggemaaid. Ik geloof, dat ik niet te veel zeg indien ik beweer, dat ons leger Duinkerke en Calais gered heeft.*”⁶³ Lees: Belgisch en vooral Vlaams bloed werd vergoten om Frankrijk te redden.⁶⁴

De radicale uitroeiingseisen ten opzichte van het Nederlands, de gelijkenissen met eerdere Duitse propaganda de provocatieve betoogtrant en stijl, de wens tot uitroeiing van het flamingantisme in de lijn van *La Vérité*, de minachting voor de parlementaire democratie, de buitenissige gallofilie en interne contradicties, het feit dat België in het kamp van de *Entente* geplaatst werd en het gebruik van bepaalde termen wijzen erop dat dit pamflet door Duitsers geschreven was.⁶⁵ Eigenlijk behoefde de redactie van *Antwerpen Boven* nauwelijks moeite te doen om het schotschrift voor te stellen als een stuk waarvan het anti-Vlaamsgezinde karakter de kern was, om de woorden van Wils te hernemen.⁶⁶ Dat was het immers ook, gelet op het feit dat ongeveer de helft van het schrijven de taalkwestie en de aansluiting van België bij Frankrijk behandelde.

Ook de manier waarop de redactie van *Antwerpen Boven* beschreef hoe ze het pamflet verkregen had, congrueert trouwens met haar verhaal over *La Vérité* en het *Appèl*. Zo meldde ze dat ze het stuk van de *Parti National* door bemiddeling van een Brusselse vriend bemachtigd had. In Brussel en later ook in Antwerpen werd het zagezegd “*in zekere middens*” van hand tot hand doorgegeven, “*evenals vroeger het beruchte smaadschrift betrekkelijk de overgave van onze stad*”. Bij de publicatie van het *Appèl aux Wallons* werd een gelijksoortig verhaal uit de hoed getoverd. Toen van dat stuk op 1 juli 1915 in

61 Antwerpen moet kapot!, in: *Gazet van Brussel*, 5 januari 1915, p. 1.

62 Open brief aan Maurice Maeterlinck, in: *Gazet van Brussel*, 17-18 januari 1915, p. 1

63 Binnenland, Een gesprek met Koning Albert, in: *Gazet van Brussel*, 2 februari 1915, p. 2.

64 Cf. Tot den laatsten man!, in: *Gazet van Brussel*, 28 februari-1 maart 1915, p. 1.

65 Nog zo'n contradictie was dat de onafhankelijkheid van België slechts door een nauwe en vaste aansluiting met Frankrijk (“*une union intime*”) gewaarborgd kon worden. Hoe kon men bovendien een aanhechting van België door Frankrijk rijmen met het voortbestaan van een eigen Belgisch Parlement, een gegeven dat nochtans ook in het pamflet opgenomen was?

66 L. Wils, *Onverfranst, Onverduits?* [...], p. 123.

Antwerpen Boven een samenvatting verscheen, werd in de inleiding te kennen gegeven dat het “ons enkele dagen geleden te lezen gegeven werd, door een onzer abonnenen, die, omdat hij Antwerpenaar [vgl. met de Brusselaar uit *La Politique*] is, zijn korstje in Wallonië (...) verdienen moet...”. En ook hier weer heette het dat de exemplaren in Wallonië – volgens een andere versie in Brussel door “Walen en Fransgezinden”⁶⁷ – van hand tot hand overgeleverd werden.⁶⁸ Die “enkele dagen geleden” moet wel met een stevig korreltje zout genomen worden, vermits *Het Vlaamsche Nieuws* waarin Borms een prominente rol vertolkte, zoals verteld, al weken eerder gewag had gemaakt van het pamflet.⁶⁹

We zullen straks merken dat deze versie van de feiten haaks staat op wat de niet-activistische pers en andere waarnemers (terecht) vertelden over de ware verspreidingsmethode.

Er dient nog op gewezen te worden dat *La Politique Belge* inhoudelijk ook voortborduurde op het *Appèl aux Wallons*. Het verschil was dat volgens het tweede pamflet enkel Wallonië door het zegevierende Frankrijk moest geannexeerd worden en volgens het eerste héél België. De afkeer tegenover de Vlaamse beweging ten slotte, vindt men overigens expliciet in alle vlugschriften terug.

La Politique Belge in de (activistische) pers

Laat *Antwerpen Boven* dan al als eerste het vlugschrift *in extenso* gepubliceerd hebben, een echte primeur was het niet. De eerste vermeldingen van dit pamflet vinden we immers reeds eind mei 1915 terug. Zo maakte het artikel *Een Smaadschrift* dat in *Het Vlaamsche Nieuws* van 24 mei 1915 verscheen en door de radicaal-activistische ‘Jong-Vlaamse’ *De Vlaamsche Post* in Gent enkele dagen later hernomen werd, gewag van een pamflet met als titel *Un Parti National* dat te Antwerpen verspreid werd.⁷⁰ Het *Nieuws* publiceerde een ingekorte versie en deed uitschijnen dat het vlugschrift alleen over de taalstrijd ging.⁷¹ Volgens de commentaar van dat persorgaan bleek uit het

67 Onvaderlandsch werk, in: *Het Vlaamsche Nieuws*, 1 juni 1915, p. 1.

68 *Appèl aux Wallons; A dix pas en jouse feu [...]*, p. 2.

69 Met name in Onvaderlandsch werk, in: *Het Vlaamsche Nieuws*, 1 juni 1915, p. 1. Voor de rol van Borms, L. Wils, *Onverfranst, Onverduits?* [...], p. 117 e.v.; A. Vrints, *Bezette Stad [...]*, pp. 66-72.

70 De zeker aanvankelijk zeer kleine ultra-activistische groep Jong-Vlaanderen werd op 24 oktober 1914 door de protestantse Nederlander Jan Derk Domela Nieuwenhuis gesticht. Ze werd de spreekbuis van het militaire bestuur in het etappegebied, die een tactisch radicalere variant van de *Flamenpolitik* nastreefde. Vanaf februari 1915 gaf de groep een dagblad onder Duitse voogdij uit: *De Vlaamsche Post*, L. Wils, *Onverfranst, Onverduits?* [...], pp. 90-92. Voor een exhaustieve studie over het Gentse activisme, D. Vanacker, *Het activistisch avontuur*, Gent, 2006, *passim*. In het artikel *Over kwalijke praktijken* (in: *De Vlaamsche Post*, 15 juli 1915, p. 1) werd gewag gemaakt van een “in het grootste geheim voort wroetend franskiljonskliekje, dat als occult gezelschap van een zekere Franse chantagepers geen ogenblik van zijn proper werk staakte”, met als ultiem doel de “ras-echte” Germaanse Vlamingen in een pan-Latijnse bond in te lijven; De gelijkenis tussen deze propaganda en de inhoud en benadering van het pamflet *La Politique Belge* is treffend. Voor de overname, zie *Een smaadschrift*, in: *De Vlaamsche Post*, 28 mei 1915, p. 1.

71 In de versie die de *Gazet van Brussel* publiceerde heette het dat men het “ook” over de taal-

schotschrift dat de “taalvijanden” niet ontwapenden en “zelfs in deze tijd de vuigheid durven hebben een volk te willen onderdrukken dat zo edelmoedig goed en bloed gaf voor vrijheid en onafhankelijkheid”.⁷²

Antwerpsche Tijdingen, het officieuze orgaan van het stadsbestuur, ging op 4 juni 1915 over tot een publicatie van het vlugschrift, zeer waarschijnlijk als reactie op de eerdere activistische vermelding van het bestaan ervan. Met name werd in het blad gewag gemaakt van een omzendbrief die een achttal dagen geleden aan de redactie onder gesloten omslag en “zo geheimzinnig mogelijk” opgestuurd was, getekend “*un groupe de vrais Belges*”. Het stuk in kwestie was in de laatste week ook door meerdere personen ontvangen, zo getuigde ze.⁷³

Het valt op dat het persorgaan schreef dat het stuk de gedachte naar voren schoof als zou er na de oorlog in België een *Parti National* opgericht moeten worden. Deze redactionele bedenking stond evenwel nergens in de tekst van het pamflet (misschien was ze er schriftelijk aan toegevoegd door de verspreiders?). We merkten op dat Wils nochtans dezelfde bewoordingen gebruikte in zijn analyse van het stuk in *Antwerpen Boven*. Beriep hij zich op het redactionele commentaar van *Antwerpsche Tijdingen*? Of op het apologetische boek *Verraad of Zelfverdediging?* (1932) van oud-activist Arthur Faingnaert, die óók schreef dat het pamflet de stichting van een nationale partij voor na de oorlog voorstelde?⁷⁴ *Antwerpsche Tijdingen*, zo vervolgde Wils, trapte erin door te “antwoorden dat de Fransgezinde pers de Godsvrede doorbroken had”.⁷⁵ Maar ook die stelling is nergens in het blad terug te vinden en klopt dus niet.

kwestie wou hebben. In het *Nieuws* en de *Post* ging het louter over dat thema. In het pamflet stond volgens die bladen immers: “t is van de taalkwestie dat we willen spreken, die in de laatste tijd zo vinnig op 't voorplan trad dat zij onze staatslieden verontrustte”. Waarna onmiddellijk tot de “essentie” overgegaan werd: de taalkwestie was opgelost, het Nederlands zou verdwijnen en België zou zich bij Frankrijk aansluiten. Overigens valt het verschil in bewoordingen in de teksten op. Vergelijk: “zekere schriften en redevoeringen waarin die taaleisen en taalingrijpingen worden aangepredikt” in *Het Vlaamsche Nieuws* van 24 mei 1915 met “de ingrijpingen van het ‘Flamingantisme’” uit de *Gazet van Brussel* van 29 juni 1915. Ging het om meerdere versies van eenzelfde pamflet?, Een smaadschrift, in: *Het Vlaamsche Nieuws*, 24 mei 1915, p. 1 en *Ondermijners aan 't werk*, II, in: *Gazet van Brussel*, 29 juni 1915, p. 1; Een smaadschrift, in: *De Vlaamsche Post*, 28 mei 1915, p. 1.

72 Een smaadschrift, in: *Het Vlaamsche Nieuws*, 24 mei 1915, p. 1; In A. Borms, *Onze vaderlandsche strijd voor ons goed recht*, in: *Het Vlaamsche Nieuws*, 27 juni 1915, p. 1, kwam de auteur nog eens terug op de fameuze *Parti National*.

73 A.R. [= Alphonse Ryckmans?], *Un Parti National*, in: *Antwerpsche Tijdingen*, 4 juni 1915, p. 1.

74 Ook Faingnaert vernoemde de verspreiding van het pamflet van de *Parti National* in één adem met die van het *Appel aux Wallons*, A.L. Faingnaert, *Verraad of Zelfverdediging?* [...], p. 202. Misschien haalde hij daarvoor inspiratie bij *Activisten* [...], pp. 136-141.

75 Naar Wils nog schreef, leek de brief die op 4 juni 1915 in *Antwerpsche Tijdingen* verscheen hem Duits maakwerk te zijn. Waarom in *Antwerpsche Tijdingen* wel en in *Antwerpen Boven* niet?, L. Wils, *Onverfranst, Onverduits?* [...], p. 139, voetnoot (19).

Het blad drukte overigens niet het hele pamflet af, maar nam enkel gedeelten op, die dan van de nodige spottende commentaar voorzien werden. Zo werd de draak gestoken met de “onafmeetbare nuchterheid” van het schrijven. Het plezierigste vond het blad wel wat de “ware Belgen” te vertellen hadden over de Vlaamse beweging.⁷⁶ Aangaande de bestuurlijke scheiding, die in het vlugschrift besproken werd, wist het persorgaan te vertellen dat men “met ons [zal] moeten bekennen dat de Walen, die nadat de Vlamingen de hoger voorgespiegelde behandeling hebben ondergaan, nog zouden durven spreken van bestuurlijke scheiding een verduiveld slecht karakter zouden moeten hebben”. Misschien had *Antwerpsche Tijdingen* – al dan niet onder impuls van Franck – dit pamflet bewust willen ridiculiseren, omdat de redactie het potentieel ervan voor de Duitsers en hun activistische vrienden onderkende.⁷⁷ De initialen “A.R.” [Alphonse Ryckmans?], doen overigens uitschijnen dat zijn collega Ryckmans wellicht de auteur van het bewuste artikel was. Mogelijk vermoedde die zelfs wie er écht achter het stuk schuilging, maar de censuur belette uiteraard om daarover iets te publiceren. Voor die stelling vinden we overigens een positieve aanwijzing in de volgende passage: “de ‘ware Belgen’ (...), hadden de moed niet gehad er hun naam onder te zetten, iets wat ons dadelijk aan de door hen opgeëiste hoedanigheid deed twifelen”.⁷⁸

Wat er ook van zij, *Antwerpsche Tijdingen* liet duidelijk verstaan dat men aan dit geschrift niet de minste betekenis moest hechten – de antithese van de interpretatie in de activistische pers.⁷⁹ Acht dagen later liet ook de liberale *De Nieuwe Gazet* haar licht schijnen op het vlugschrift dat de redactie “in handen [viel]”.⁸⁰ Het valt op hoe de analyse van dit dagblad congruent was met die van *Antwerpsche Tijdingen*. Het blad was, zo schreef het, geneigd te denken dat de opstellers stof wilden leveren voor zijn rubriek *Oorlogshumor*. Ook hier weer werden slechts enkele passages gepubliceerd.

Net als in *Antwerpsche Tijdingen*, werden die van bijtende commentaar voorzien: “De werkerskwestie opgelost? (...) zal de afgesloofde werkmán (...) zich tot ‘in der eeuwigheid’ moeten vergenoegen met een pensioen (?) van negen centen daags?” Weliswaar liet het blad zich kritisch uit over de houding van de *Parti National* tegenover de Vlamingen. “Zo, zo, wij zouden dus, eenvoudig terugkeren tot het gulden tijdvak van na het jaar ‘30 [1830], toen men Vlamingen ter dood veroordeelde in een taal die ze niet verstonden...”.

76 Het verschil in tonaliteit tussen de spot van de *Antwerpsche Tijdingen* en de zeer ernstige toon waarop de activistische pers het stuk besprak, is ook al veelzeggend.

77 Hetgeen bevestigd wordt door volgende passage: “Wij hadden het stuk terzijde gelegd en meenden er niet op in te gaan. (...) Doch sindsdien vernamen wij dat er nog meer personen het stuk in kwestie ontvingen en wij willen dan ook onze lezers het plezier gunnen er verder kennis mee te maken”, A.R. [= Alphonse Ryckmans?], Un Parti National, in: *Antwerpsche Tijdingen*, 4 juni 1915, p. 1.

78 A.R. [= Alphonse Ryckmans?], Un Parti National, in: *Antwerpsche Tijdingen*, 4 juni 1915, p. 1.

79 Zo schreef het blad dat het ontwerp “indien het zo genoemd mag worden” door de auteurs “in het ei werd verstikt”. Elders heette het: “en zeggen dat de ontwerpers van die ‘parti national’ zich hoogstwaarschijnlijk hebben ingebeeld dat de aanhangers hun met tienduizend gingen toestromen”, A.R. [= Alphonse Ryckmans?], Un Parti National, in: *Antwerpsche Tijdingen*, 4 juni 1915, p. 1.

80 De Partij van de Toekomst, in: *De Nieuwe Gazet*, 12 juni 1915, p. 1.

Maar de krant schreef de tekst niet toe aan de 'franskiljons': "Hoe meer wij er aan denken, hoe meer we geloven dat deze 'parti national' in het zieke brein van een kostganger van Geel werd ontworpen".⁸¹

Opmerkelijk is ook dat *De Nieuwe Gazet*, net als het persorgaan van het stadsbestuur, de *Parti National* een doodgeboren kind noemde. En nog naar analogie met *Antwerpsche Tijdingen*, werd de gallofiele passage en, meer nog, de passage m.b.t. de uitroeiing van het Nederlands geschrapt. Wel hield de *Gazet* zich niet aan de Godsvrede – ondanks het feit dat ze erop drukte dat die momenteel gold – toen gemeld werd: "tussen het klerikalisme, dat zijn tijd heeft gehad, en de sociaal-democratie, – die (...) de oorlog niet heeft kunnen voorkomen, staat, pal als een rots, het Liberalisme, de Partij van de Toekomst". Toch moeten we ook dit feit nuanceren. Poogde de redactie hier niet vooral impliciet de deugden van de liberale partij te stellen tegenover het gestook van een (vermeende) 'nationale' partij?

We zagen hoe *Antwerpsche Tijdingen* schreef dat het vlugschrift erg geheimzinnig en per omzendbrief verzonden was.⁸² Deze versie strookt met de Duitse methodiek die Fernand Passelecq, de directeur van het *Bureau Documentaire* in Le Havre, de Franse zetel van de Belgische regering-in-ballingschap, in de nazomer van 1915 beschreef. Hij merkte op dat in februari van dat jaar veel anonieme geschriften verschenen waren van tweeërlei aard. In sommige werd de Vlaamse beweging gekapitteld en in andere de Waalse. Blijkbaar, zo meende hij, was het de bedoeling van de Duitsers om Vlamingen en Walen tegen elkaar in het harnas te jagen. De schrijvers van die schot-schriften, volgens Passelecq, deden zich uiteraard voor als Belgen en meer bepaald als flaminganten, wallinganten of unionisten. Het stuk van de Parti National lijkt ons een mooi voorbeeld van het laatste.

Bovendien, zo vervolgde hij, verspreidden onbekende handen (onbekend, behalve dan voor de Duitsers) exemplaren van deze brochures en zorgden ze ervoor dat Vlaamsgezinden de zogezegd 'wallingantische' lectuur in hun bus kregen en vice versa.⁸³ Was dit niet wat *Antwerpsche Tijdingen* ondervonden had?

81 Het stuk over de Vlaamse beweging werd overigens, net als in *Antwerpsche Tijdingen*, ook door humor getemperd: "Om iedereen 't akkoord te stellen zullen de Vlamingen eenvoudig maar Frans aanleren... Maar hoe is het toch mogelijk, dat daar niet vroeger aan gedacht werd. Als iedereen Frans verstaat, waarom zou het dan nog nodig zijn een Vlaamse Hogeschool, Vlaamssprekende officieren en rechters te bezitten, dat alles wordt immers meteen overbodig. Nog immer het legendarisch ei van Christoffel Columbus", De Partij van de Toekomst, in: *De Nieuwe Gazet*, 12 juni 1915, p. 1.

82 A.R. [= Alphonse Ryckmans?], Un Parti National, in: *Antwerpsche Tijdingen*, 4 juni 1915, p. 1.

83 Passelecq had hieromtrent een artikel geschreven in *Le Correspondant* van 10 september 1915. Voor een overdruk, zie De politiek van Duitschland in België, in: *De Telegraaf*, Avondblad, I, 11 oktober 1915, p. 2. In *Vreemde inmenging in de taalkwestie* (in: *Vrij België*, jg. 1, 1915, nr. 8, pp. 2-3) wijdde Julius Hoste een gunstige bespreking aan dit stuk, dat hij objectief ten opzichte van de Vlaamse beweging noemde. Cf. ook F. Passelecq, *La Question flamande et l'Allemagne*, Parijs-Nancy, 1917, p. 123.

De Belgische Politiek na de Crisis.

EENE NATIONALE PARTIJ.

Op het westelijk front drijven de verboden legers langzaam, maar zeker, de troepen van den Kaiser uit het Fransch grondgebied terug. In het Oosten, in Duitschland en Oostenrijk, vallen de Russen weer zegvierend aan en bezetten opnieuw een deel van Pruisen. Aan de Dardanellen zal het niet lang duren of de sterke strijdkrachten van de Engelsche en Fransche vloeten zullen door de zeeënge breken en Konstantinopel innemen. En ten laatste zullen Italië, Griekenland, Romenië de onzijdigheid laten varen, die hun klaarblijkelijk zwaar weegt en zich binnen kort aansluiten bij de mogendheden van de Drievondige Verstandhouding.

Voor Duitschland en Oostenrijk is het 't begin van het einde.

Welhaast zal België, zulks wordt zelfs door de Deutsche diplomatie geen oogenblik betwijfeld, zijne vrijheid en zijn onafhankelijkheid terug krijgen en het zal heroprijzen uit zijne puinen. De eer, ja zelfs het belang van Frankrijk en Engeland, voor wie ons vaderland zich geslacht-offerd heeft met riddelijk zijn plicht te doen, staan daar ten stelligste borg voor.

Het is wenschelijk dat we van nu af overwegen welke politiek in België zal moeten overheerschen, eens dat de crisis voorbij is.

Willen wij met vrucht werken om ons ongelukkig land weder op te bouwen en het te herstellen in zijn voorspoed en zijn luister van voorheen, dan moet die politiek **door en door nationaal zijn en niets dan nationaal.**

Wij moeten voor goed gedaan maken met onze twisten, met onze verdeeldheden.

In de meest tragische oogenblikken, wanneer onze wakkere jongens tegen den overweldiger oprukten met eene heldhaftigheid, die den roem der dappersten onder de Galliers evenaarde, in die hachelijke standen werd stilzwijgend tusschen al de partijen een echte Godsvrede gesloten. Na den oedog moet die Godsvrede voortduren; het moet een bestendige vrede blijven.

Overigens, sedert geruimen tijd hebben onze vroegere politieke twisten geen reden van bestaan meer in ons land.

Het laatste oeder al de vraagstukken, die de inzet waren van den strijd tusschen klerikalen en anti-kerkhalen, kreeg zijn beslag met de schoolwet, welke benevens het tot stand brengen van den leerplicht, op nadrukkelijke wijze aan den huisvader, de vrije keus der school voor zijne kinderen, gewaarborgd heeft.

De **democratische beweging**, die in België sedert 1886 ontstaan is, heeft er toe geleid eene sociale wetgeving in het leven te roepen, waar de democratische groepen van rechts en links met trois mogen op wijzen, en die naar het oordeel van alle menschen met gezond verstand, **op gelukkige wijze en voor altijd de sociale kwestie heeft opgelost.**

Ook is het volstrekt noodig, in 't belang van de onderlinge eendracht, ja zelfs van de nationale eenheid, voor goed gedaan te maken met veruit het ergste van al onze geschillen, vermits 's lands toekomst ermede gemoeid is: namelijk **den neteligen taalstrijd**, die in den laatste tijd zoo scherp was geworden, dat onze staatslieden er ten zeerste bezorgd over waren. **Die kwestie moet eveneens als opgelost beschouwd worden**, sinds de Vlamingen door de wet het recht verkregen hebben, in eigen taal gevonnist en bestuurd te worden. Niemand zal zulks durven loochenen, tenzij diegenen die door noodlottige eischen den vrede en de eendracht willen storen, onder kinderen van hetzelfde vaderland. **Op onmeêdoogende en besliste wijze moet voor goed een einde gesteld worden aan het oprichten van eene Vlaamsche Hoogeschool, evenals aan de verplichtingen die officieren, ambtenaren en rechters dwingen Vlaamsch te kennen.**

En met dezelfde krachtadigheid moet men dezen tot zwijgen brengen, die onder voorwendsel de Fransche taal tegen het dreigend gevaar te verdedigen, de bestuurslijke scheiding voorstaan. Dit hulpmiddel ware erger dan het kwaad, dat men wil te ke e gaan. Immers, het streven van die » wallonnsanten » zou voor onvermijdelijk gevolg hebben niet, eene mogelijke, misschien wel te wenschen decentralisatie, maar wel de staatkundige scheiding, de scheuring en in een naaste toekomst de geheele ontwrichting van het vaderland.

Daarbij we hoeven ons niet bovenmatig onrustig te maken over wat men in zekere schriften en redevoeringen, de ingrijpingen van het flamingantisme noemt. Die «ingrijpingen», voor zooveel ze bestaan, zullen tegengehouden worden en geheel wegvallen den dag dat **de nieuwe schoolwet haar vruchten zal afgeworpen hebben**, zoowel op den buiten als in de steden, waar de Fransche taal in al de volkslagen zal doordringen. **Al zeer spoedig zullen de Vlaamsche taalwetten in onbruik geraken en zal het Vlaamsch uit de openbare besturen en uit onze gerechtshoven worden geweerd.**

Het moet dus uit zijn met alle ijdele redetwisten, ingegeven door een godsdienstig, sociaal of taalkundig idéalisme, dat nu meer dan ooit zou misplaatst zijn. Wat we behoeven, dit is eene regering, dit zijn wetgevende Kamers, die zich ijverig met onze **stoffelijke** belangen bezig houden en met niets anders dan dat. Men heeft ons «de Amerikanen van Europa» genoemd; wahn, wezen we echte Amerikanen, d. i. menschen, die vooral praktisch zijn en zich enkel met nijverheid, handel en financiën onledig houden, de eeuwige zaken die voor ons nog belang hebben. In de plaats van plannensmeders en politieke woordenkramers, naar 't Parlement gestuurd door politieke clubs, moeten wij mannen hebben die ervaren zijn in staatszaken, gezaghebbende vertegenwoordigers van den groothandel, van de grootsnijverheid en van de rijke financiers. Die, en die alleen, zijn werkelijk in staat de politiek in de wegen te leiden, die het toekomstig België moet volgen.

Doch het is niet voldoende dat de eendracht en de eensgezindheid tusschen alle Belgen hersteld worde, en dat het land, dank zij een zakenpolitiek, weér zijne plaats inneme van vóór den oorlog. De regering, die in haren schoot al de politieke partijen zal vertegenwoordigen, welke vóór den oorlog onderling streeden om het beuind, moet het als een plicht aanzien de middelen te onderzoeken en al de maatregelen te treffen, die den terugkeer van de eenheden, welke op ons land zijn neêrgekomen, onmogelijk maken.

Nooit zouden we de puizen te betreuren gehad hebben die België nu moet aanzien, hadden wij in de plaats van een onbeduidend klein leger, den overweldiger een millioen soldaten kunnen tegenstellen en de ondernemingen ter zee van onze bondgenooten met een dozijn kruisers en torpedoboeten kunnen ondersteunen. Die opofferingen, waarvan we de noodzakelijkheid nu op zoo eene schrikkelijke wijze gevoeld hebben, kan ons land zich getroosten zonder in het minst zijn economische welvaart te schaden. Zijn acht millioen spaarzame en werkzame inwoners zullen daartoe volgaarne de noodige middelen verschaffen.

Overigens Frankrijk zal aan onze zijde staan, om ons daarin te helpen en om de Barbaren alle verdere lust tot aanvallen te ontnemen. Wanneer de zege eindelijk Elzas en Lotharingen aan Frankrijk zal hebben teruggeschonken, wanaceer bij dit edel volk het oorlogswes, de eendracht onder alle burgers, waarvan het schouwspel ons zóó heeft gesterkt, zal hebben bezogeld, zal ook voor België het oogenblik gekomen zijn, **om zich onder Frankrijks edelmoedige bescherming te plaatsen** en ons met dit land te verbinden door verdragen, die benevens onze veiligheid en onze onafhankelijkheid, ook den bloei van handel en nijverheid zullen verzekeren. — **Alles hebben wij gemeenschappelijk met Frankrijk: onze geschiedenis, onze instellingen, onze taal, onzen godsdienst, onze gewoonten, onze stoffelijke en zedelijke belangen. Alleen eene nauwe en vaste aansluiting tusschen de twee landen kan dit geheiligd erfeel onzer voorvaders voor de toekomst vrijwaren.**

EEN GROEP WARE BELGEN.

- ^ Nederlandse vertaling van het pamflet *La Politique Belge après la Crise. Un parti national*, gepubliceerd in Antwerpen Boven, jg. 3, juni 1915, nr. 5.
[ADVN, VY 900261]

Zelfs in het neutrale Zwitserland kreeg men lucht van de Duitse technieken, getuige daarvan volgend, opmerkelijk bericht uit het *Journal de Genève* dat de toestand in België besprak. Meer bepaald werd ingegaan op hetgeen de Belgen tussen vier muren, waar ze nog vrijheid kenden, bespraken: “*La réforme militaire, la neutralité, l’avenir économique du pays et le flamingantisme sont les questions nationales auxquelles chacun accroche ses espoirs. Armes d’opposition au dehors, elles sont ici les consolations du patriotisme, et il est naturel que les occupants aient tenté de canaliser les mouvements d’opinion que ces problèmes suscitent, d’en monopoliser le profit.*”⁸⁴ Met het pamflet van de zogenaamde Parti National had de bezetter inderdaad in één klap al die thema’s in zijn voordeel proberen uit te buiten. Uiteraard was deze lezing niet die van de activisten die het bleven hebben over de stroom naamloze ‘franskiljonse’ pamfletten, tegenover dewelke de Belgische regering dan Oost-Indisch doof zou blijven. Ook de Groot-Nederlanders hielden er die mening op na.⁸⁵ Met name die laatste groep verdient hier bijzondere aandacht.

De insteek vanuit Nederland

Het is immers opvallend hoe in Nederland onmiddellijk na de publicatie van *La Politique Belge* in *Antwerpen Boven*, de kat de bel werd aangebonden. De aanstoker was hier op 19 juni 1915 *De Vlaamsche Stem* geweest. De socialistische hoofdredacteur Deswarte schreef in *Naamlooze Misdadigers* dat de drie genoemde vlugschriften weleens de vrucht konden zijn van een ellendige, naamloze Duitse veldtocht. In dat geval werden eenvoudigweg twee spreekwoorden toegepast: “*hij deed het wie het voordelig is*” en “*verdeel en heers*”. Maar, zo vervolgde hij, ze konden toch ook uitgaan van “*wallonisanten*” (wallinganten dus) die een aansluiting bij Frankrijk nastreefden. Desgevallend was het nog oneindig misdadiger dan wanneer ze van Duitse oorsprong waren. Deswarte stelde tenslotte te geloven dat de pamfletten inderdaad het werk waren van wallinganten, naar eigen zeggen omdat ze in de geest lagen van wat Maeterlinck, De Marès en Harry verkondigden. De echte oorsprong van die vlugschriften lag dus bij de Fransgezinde “*monomanen*”.⁸⁶

84 Suisse, in: *La Revue de la Presse*, jg. 1, 1917, nr. 4, p. 16 (uittreksel uit *La Belgique libre sous le joug*, in: *Journal de Genève*, 5 maart 1917).

85 Zo schreef de Groot-Nederlander W.J.L. Van Es in de Duitsgezinde *Nieuwe Courant* dat de Fransgezinde vijand in het buitenland en in het bezette België een hetze voerde: “*Tal van naamloze pamfletten borduurden op het oude stramien: Flamingantisme is Pangermanisme. Tegenover al deze aanvallen is de Belgische regering evenals altijd stom gebleven.*” De Entente had wel, zo vervolgde hij, de Vlamingen doen hunkeren naar wat eerlijke belangstelling voor hun noden, daar ze de mond vol had over het recht der kleine naties en zelfbestuur. Maar voor wat de Vlamingen wilden, was er “*slechts schimp en spotternij*”, Vlaanderen – België – Nederland, in: *De Vlaamsche Stem*, 12 september 1915, p. 1 (overname uit de *Nieuwe Courant* van 9 september 1915).

86 A. Deswarte, *Naamlooze misdadigers*, in: *De Vlaamsche Stem*, 19 juni 1915, p. 1. Opgemerkt zij, dat Deswarte de inhoud van twee pamfletten door elkaar haalde. Zo citeerde hij de hele antiflamingantische passage uit *La Politique Belge*, die hij dan toeschreef aan wat “*onder meer*” in *La Vérité* te lezen stond. Uit *La Politique Belge* citeerde hij enkel de laatste (pro-Franse) zinnen.

Hoe kwam Deswarte tot die mening? De liberale journalist Julius Hoste jr., die in Den Haag verbleef, had naar aanleiding van *La Vérité*, bijvoorbeeld een heel andere analyse gemaakt. In een naar het Parijse *Le Journal des Débats* verzonden brief stelde hij immers: “*Nous avons lu un pamphlet, mystérieusement répandu en Belgique, qui, (...) déclare la guerre au mouvement flamand. Nous pourrions étayer ici notre impression, mais nous préférons la résumer brièvement: ‘c’est le ton des polémistes allemands’.*”⁸⁷ De oorzaak dat Deswarte niet in die lijn schreef, ligt meer dan waarschijnlijk bij de intriges van de Groot-Nederlandse beweging. Die was door de Duitsers in het leven geroepen om op termijn Nederland in het Keizerrijk te assimileren. Nederland zou dan Vlaanderen toebedeeld krijgen om er een soort van voogdij over uit te oefenen. De *Flamenpolitik* was immers ook een onderdeel van een bredere *Niederlandepolitik*. Met name vanuit het Duits gezantschap in Den Haag werd de Groot-Nederlandse beweging krachtig gestimuleerd. In de loop van 1915 werd vanuit het ‘Vlaams bureau’ in de *Hilfsstelle* bij dat gezantschap een hele Groot-Nederlandse pers met bladen als *De Toorts*, *Dietsche Stemmen* en *De Toekomst* mede-opgericht en (financieel) gesteund.⁸⁸ *De Vlaamsche Stem* was echter de eerste pion die viel.

Op het moment dat Deswarte bovenstaand artikel schreef, was zijn financieel noodlijdende *Stem* al opgekocht door dat Duits gezantschap via zijn Groot-Nederlandse stromannen, met name de publicist Derk Hoek en de dichter en politicus Frederic Carel Gerretson. Aan de kapitaalinjectie werden ook voorwaarden gekoppeld: het doorbreken van de Godsvrede en het uitbreiden van de redactie met een medestander van Gerretson, de filoloog Antoon Jacob. Tien dagen na het verschijnen van *Naamlooze Misdadigers* zou Deswarte inderdaad middels een artikelenreeks waarin hij Vlaamsgezinde loyaliteit koppelde aan de eis van zelfbestuur – waartoe de Belgische regering zich diende te verbinden –, de Godsvrede doorbreken. Vanaf 1 juli 1915 trad Jacob tot de redactie toe.⁸⁹ Uiteindelijk leidden de spanningen tussen de Belgisch-loyale groep, waarbij Deswarte zich finaal aansloot, en de groep-Gerretson op 16 augustus 1915 tot een breuk toen de eerste groep het dagblad verliet en de redactie onder leiding van Jacob en de dichter en atheneumleraar René De Clercq kwam te staan.

André De Ridder, gewezen redacteur van *De Vlaamsche Stem*, zou later verhalen hoe Jacob vanaf het moment dat hij redacteur was artikels wilde publiceren die in de lijn van de radicale Gentse *De Vlaamsche Post* lagen alsook bedreigingen aan het adres van de Belgische regering wou uitten. Hij erkende dat het blad onder druk van Jacob op een zeker ogenblik al zo ver was gegaan “*dat bijna met recht aan onze vaderlandsliefde getwijfeld mocht worden.*”⁹⁰

——— 87 J. Hoste jr., Les Allemands et la Questions des Langues en Belgique, in: *Le Journal des Débats politiques et littéraires*, 16 april 1915, p. 1.

88 N. Eversdijk, *Kultur als politisches Werbemittel* [...], pp. 155-156.

89 L. Wils, *Onverfranst, Onverduits?* [...], pp. 139-141.

90 A. Monet, De kwestie der Vlaamsche Stem, in: *De Telegraaf*, 22 augustus 1915, p. 2; L. Wils, *Onverfranst, Onverduits?* [...], pp. 139-145.

Bij de vaderlandsliefde van Deswarte mochten alvast ernstige vraagtekens geplaatst worden. De notulen van Jong-Vlaanderen te Gent, maken duidelijk dat hij de “bevrijding” van Vlaanderen door Duitsland niet onwelgevallig was. Ondanks zijn sympathie voor de groep, meende hij echter dat men ook voorbereid moest zijn op een Duitse nederlaag. In onderhavig geval was er nood aan mensen zoals hemzelf die zich niet door collaboratie gecompromitteerd hadden.⁹¹ Maar wist hij ook dat zijn (?) dagblad op een bepaald moment door Duits geld gefinancierd werd? Daniël Vanacker schreef dat Jacob en De Clercq niet op de hoogte waren waar Gerretson de mosterd vandaan haalde.⁹² De Clercq zelf had inderdaad in september 1915 tijdens een onderhoud in Den Haag aan de Belgische Minister van Onderwijs Pouillet verklaard dat de *Stem* geen Duitse subsidie ontving.⁹³ Ook De Ridder verklaarde niet te geloven dat Gerretson er ooit aan gedacht had om *rechtstreeks* in het belang van Duitsland te handelen.⁹⁴ Besefte laatstgenoemde dat Gerretson dat *onrechtstreeks* misschien wel deed? Van Cauwelaert had alleszins aan Minister Julien Davignon al in juli 1915 gemeld dat de Nederlander een Duits agent was.⁹⁵ Wilden sommigen dit alles wel weten? Zou Deswarte, gelet op de verklaringen die hij eerder aan de Gentenaren deed, werkelijk gesteigerd hebben, indien hij de ware oorsprong van het geld kende? Dat blijft een open vraag.⁹⁶ Hoe dan ook, los van het feit dat hij geloofde (of wou geloven) dat de

91 M. Van De Velde, *Geschiedenis der Jong-Vlaamsche Beweging (1914-1918)*, 's Gravenhage, 1941, pp. 36-39; H. Balthazar & N. Van Campenhout, *Twee Jonge Vlamingen in den Grooten Oorlog*, Tielt, 2014, pp. 262-263.

92 D. Vanacker, *Het activistisch avontuur [...]*, p. 60.

93 Volgens De Clercq werd het blad door “betrekkelijk geringe sommen”, afkomstig uit België en Nederland, gesteund. Voor het onderhoud, zie R. De Clercq, *Havere tegen Vlaanderen*, in: *Dietsche Stemmen*, jg. 1, 1916, nr. 2, pp. 109-113. Zijn optreden kostte hem zijn functie als leraar in oktober. Jacob werd van de lijst van kandidaat-leraars geschrappt, L. Wils, *Onverfranst, Onverduitsd? [...]*, pp. 145-146.

94 A. Monet, *De kwestie der Vlaamsche Stem*, in: *De Telegraaf*, 22 augustus 1915, p. 2. Het woordje “rechtstreeks” is misschien niet onbelangrijk. Want De Ridder voegde aan zijn betoog toe dat hij geloofde dat Gerretson werkte in opdracht van een groep Nederlanders, die, “ten opzichte van België, al zéér bijzondere plannen koesteren. Van de sluier, die de bedoelingen dezer groep bedekt, heeft hij reeds een tijpje opgelicht in zijn brief aan ‘De Toekomst’ van 24 juli, waar hij de publieke inmening van Nederlanders in de interne, aangelegenheden van de Belgische staat afkeurde behoudens in zoverre deze aangelegenheden tevens een politiek belang van Nederland raken.” Voor het bedoelde artikel, zie F.C. Gerretson, *Richtingen in Vlaanderen*, in: *De Toekomst*, jg. 1, 1915, nr. 17, pp. 342-344. Wat De Ridder hier mogelijk bedoelde, is dat hij vond dat Gerretson onrechtstreeks voor Duitsland werkte.

95 L. Wils, *Onverfranst, Onverduitsd? [...]*, p. 145.

96 Maar hoe dan ook schijnt het ons toe dat het artikel P. Bentein & L. Peiren, *Deswarte*, A., in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*, Tielt, 1998, pp. 922-923 aangevuld en gecorrigeerd moet worden. (1) In het artikel lezen we immers hoe de *Stem* nog vóór de Groot-Nederlandse interventie van de regering herhaaldelijk een “bevrijdend woord” eiste in ruil voor een “onderwerping” aan de Godsvrede. De enige (oneigenlijke) verwijzing hiernaar is de volgende passus, geschreven door H. Vandemeulebroucke, de nationale secretaris van de socialistische Jonge Wachten van België: “Wij onderwerpen ons aan de politieke Godsvrede (...) Bij ‘s Konings intrrede [de Blijde Intrrede in Brussel in 1909, waarbij zijn groep met rode briefjes strooide om het algemeen stemrecht te bekomen] eisten wij onze rechten en nu in de uren van het gevaar vervullen wij onze plichten”,

ware oorsprong van het kapitaal louter van "Nederlandse vrienden" kwam, telt hier dat zijn artikel volledig in de lijn lag van wat Gerretson, ergo Berlijn wenste.⁹⁷

Weinig verwonderlijk dus dat het, van gunstige commentaar voorzien, eind juni deels hernomen werd in *Het Vlaamsche Nieuws*. Dat de loyale flaminganten, die toen nog medewerking verschaften aan de *Stem* door hun associatie met Deswarte indirect gecompromitteerd werden, kan daarbij ook wel een rol gespeeld hebben.⁹⁸

De *Gazet van Brussel* hernam op hetzelfde tijdstip zelfs de argumenten van Deswarte en stelde daarop dat ook de *Stem* schreef dat zij "geenszins twijfel[de] aan de echtheid van de oproep".⁹⁹ Want als de *Stem* het schreef, moest het wel waar zijn. Men kon dat orgaan toch moeilijk "verdenken van vijandschap jegens de Wallonisanten, wanneer men [wist] dat het verschillende keren gedrukt heeft Vive la France! Het is zelfs zo eenzijdig, dat het nooit een Duits oorlogsbericht [opnam], terwijl de franskiljonse *Indépendance* die berichten wel [inlaste]."¹⁰⁰ Dit bericht dateerde van 28 juni 1915, uitgerekend de dag waarop Deswarte zijn artikel *Spreken is Plicht* publiceerde, het eerste van drie opeenvolgende stukken waarin de Godsvrede openlijk doorbroken werd. Bijgevolg werd hij weer een "Vlaamse vriend" voor de Brusselse activistische krant (en in *Het Vlaamsche Nieuws* was de *Stem* plots een "broederorgaan").¹⁰¹

H. Vandemeulebroucke, Een Geschenk, in: *De Vlaamsche Stem*, 27 april 1915, p. 3. Protesten tegen de Godsvrede vinden we pas vanaf eind juni terug, onder andere in volgende artikels: Vlaamsche dagbladen in België, in: *De Vlaamsche Stem*, 4 juli 1915, p. 2; Vlaamsch leven te Brussel, in: *De Vlaamsche Stem*, 15 juli 1915, p. 1; J. Demaegt, Het gepaste oogenblik, I en II in: *De Vlaamsche Stem*, 8 en 10 augustus 1915, p. 1 en natuurlijk nog veel intenser vanaf het moment dat het blad helemaal in Duitse handen terecht kwam (zie bijvoorbeeld Het goed recht der Vlaamse Aktie, in: *De Vlaamsche Stem*, 24 augustus 1915, p. 1); (2) Over Deswarte lezen we in de NEVB enkel dat hij geld wou ontvangen omwille van de financiële toestand van zijn blad, niets over zijn contacten met activisten.

97 Het valt inderdaad op dat hij in Naamlooze Misdadigers pleitte voor bestuurlijke scheiding om een "des te zuiverder staatsonafhankelijkheid" voor België te bekomen. Cf. ook L. Wils, *Onverfrant, Onverduist? [...]*, pp. 139-161.

98 Advocaat Alberik Deswarte over twee franschgezinde pamfletten, in: *Het Vlaamsche Nieuws*, 29 juni 1915, p. 1. Het deel waarin Deswarte uitlegde waarom het om Duitse propaganda kon gaan, was weggelaten.

99 De *Gazet van Brussel* schreef: "Wanneer een redelijk mens dat stuk gelezen heeft, moet hij zich de vraag stellen of het niet apocrief is. Zulk een veronderstelling zouden wij zelfs terstond laten gelden, ware het niet dat de gedachten die in het opstel uitgedrukt zijn zo wonderwel overeenkomen met de uitingen in het buitenland van mannen als Destrée, De Marès, Harry, Maeterlinck, enz. De kopstukken der Wallonisanten hebben trouwens nooit onder stoelen en banken gestoken waar ze naartoe wilden", *Ondermijners aan 't werk*, I, in: *Gazet van Brussel*, 28 juni 1915, p. 1. Deze passage bewijst de intertekstualiteit tussen *Naamlooze Misdadigers* uit de *Stem* en *Ondermijners aan 't werk* uit de *Gazet*. Bijgevolg is het aannemelijk dat de *Gazet* gewoon de betroftrant van Deswarte overgenomen had. Maar dat wisten de lezers van die krant uiteraard niet.

100 *Ondermijners aan 't werk*, I, in: *Gazet van Brussel*, 28 juni 1915, p. 1.

101 Een maand eerder besprak Deswarte de kwestie van het zelfbestuur binnen de repleik op een stuk van de Nederlandse Staatsraad Antonius Struycken. Die had een werk van de Groot-Nederlander Hoek negatief beoordeeld. Deswarte prees Struycken, maar noemde de Belgische

Net toen de koerswijziging van de *Stem* begon, ging de *Gazet* (op 28 en 29 juni 1915) op de drie pamfletten die de “*bijzondere aandacht*” der Vlamingen verdienden.¹⁰² Misschien was deze zet ingegeven door nog een ander feit. Immers, de Duitse diensten in Brussel hadden ondertussen de collaborerende Vereniging van Vrienden van de Vlaamse Zaak gesticht. Die activistische groep stond onder leiding van de Nederlands-Limburger Jacob Lambrichts en was door *Rittmeister* [kapitein] Paul Simons – een topfiguur binnen en oud-gediende van het *Alldeutscher Verband* – onder auspiciën van de *Politische Abteilung* op 18 juni 1915 boven de doopvont gehouden. Welnu, in een toespraak d.d. 8 juli 1915 voor de Katholieke Vlaamse Bond, waar Lambrichts voorzitter van was, had hij het over de ‘franskiljonse’ en anti-Vlaamse vlugschriften die “*sedert maanden*” in het geheim de ronde deden. Het ging, zo vertelde hij, om een werking die “*systematisch*” gevoerd werd: “*het feit dat ze in alle hoeken van het land, op hetzelfde ogenblik verspreid waren is daar een afdoende bewijs voor*”.¹⁰³ We moeten het als eerder naïef beschouwen te denken dat zijn toespraak niet met medeweten van de *Politische Abteilung* gebeurde. Zeker omdat de *Gazet* de artikels over de vlugschriften welgeteld tien dagen na de oprichting van de organisatie publiceerde en ongeveer een week vóór zijn toespraak over die pamfletten.¹⁰⁴ Kortom, in Brussel intensiverde de *Flamenpolitik*, wat voor de *Gazet* een bijkomende aanleiding was om de pamfletten in de verf te zetten. Het lijkt ons dus geen toeval dat het blad eind juni precies dezelfde stukken vermeldde als eerder *Antwerpen Boven*

volksziel een verzinsel. Wel pleitte hij voor een voortbestaan van beide “*stammen*” in hetzelfde vaderland. Ook loofde hij het federalisme dat Hoek voor na de oorlog naar voren schoof. De leiders van de Vlaamse beweging konden volgens Deswarte België die wijziging laten ondergaan en “*voor het eigen volk van Nederlandse stam de voorwaarden scheppen die tot zelfstandige ontwikkeling kunnen doen gedijen, die ook in het Vlaamse land een eigen Nederlandse volksbeschaving tot bloei kunnen brengen*”, A. Deswarte, De Belgische zaak en de Vlamingen, in: *De Vlaamsche Stem*, 23 mei 1915, p. 1; S. [= A.A.H. Struycken], De Belgische zaak en de Vlamingen, in: *Van onzen Tijd*, jg. 15, 1914-1915, nr. 32, pp. 377-380; [D. Hoek], *Vlaanderen en de Belgische kwestie*, Den Haag, 1915. Voor de vernoemde drie artikels in de lopende tekst, zie A. Deswarte, Spreken is plicht, in: *De Vlaamsche Stem*, 28 juni 1915, p. 1; A. Deswarte, *Diagnosis*, in: *De Vlaamsche Stem*, 29 juni 1915, p. 1; A. Deswarte, Het redmiddel, in: *De Vlaamsche Stem*, 30 juni 1915, p. 1. De *Gazet* schreef aangaande de koerswijziging een ogenblik gevreesd te hebben dat de oorlog zo’n een geweldige indruk op Deswarte had gemaakt, dat zijn Vlaamsgezinde overtuiging erdoor geschokt werd. Wat in zijn blad verscheen “*was wel van aard om onze vrees te rechtvaardigen*”. Maar nu waren de ogen van Deswarte volgens de redactie geopend. Hij had immers gemerkt “*hoe oneerlijk en hoe geniepig en vals de woordvoerders der franselaars tegen het Vlaamse volk konkelfoezen, ofschoon het Belgische leger tegenwoordig voor negen tienden uit Vlamingen bestaat*”, Het Redmiddel, in: *Gazet van Brussel*, 3 juli 1915, p. 1; *Diagnosis* werd zonder commentaar op 2 juli gepubliceerd (A. Deswarte, *Diagnosis*, in: *Gazet van Brussel*, 2 juli 1915, p. 3). *Spreken is plicht* publiceerde het blad niet; Advocaat Alberik Deswarte over twee franschgezinde pamfletten, in: *Het Vlaamsche Nieuws*, 29 juni 1915, p. 1.

102 Ondermijners aan ’t werk, I en II, in: *Gazet van Brussel*, 28 en 29 juni 1915, p. 1.

103 Vlaamsch leven te Brussel, in: *De Vlaamsche Stem*, 15 juli 1915, p. 1 (overname uit de *Gazet van Brussel*). De eigenlijke groepsnaam werd wel pas later aangenomen, L. Wils, *Onverfranst, Onverduist? [...]*, pp. 108-109. Simons was al eind 19de eeuw bij de vlootagitatie betrokken, G. Eley, *Reshaping the German Right: radical nationalism and political change after Bismarck*, New Haven, 1980, pp. 71-72.

104 A.L. Faingnaert, *Verraad of Zelfverdediging? [...]*, p. 210.

en *De Vlaamsche Stem*. Integendeel. Buiten de inwerking van het *Generalgouvernement* via de stromannen van de Vrienden, toont het tijdstip van de publicatie de synergie tussen de Duitse diensten in Brussel, Antwerpen en Den Haag aan, waarbij de *Gazet* en andere activistische bladen dan konden citeren uit de 'onverdachte' *Stem*.

De commentaar van de *Gazet van Brussel* lag in het verlengde van die van de rest van de activistische pers: "dat zij het verder maar pogen het Nederlands uit de openbare besturen te weren: zij kunnen ons geen grotere dienst bewijzen. Wanneer men de Vlamingen eenmaal buiten de wet stelt, dan is de wet feitelijk opgeheven. [dit was een toespeling op wat er in *La Politique Belge* stond over de afschaffing van de taalwetten] (...) *Met alle middelen zullen wij beletten dat men het Vlaamse volk aan onze Zuiderburen versjachere.*" Of nog, de Vlamingen werden aangevallen, na de oorlog zou het Nederlands uitgeroeid worden, België tot een Franse vazalstaat verzinken en daarom was het activistisch optreden legitiem. Dit was de rode draad doorheen de Duits-activistische propaganda. Ten slotte zouden, zo *Antwerpen Boven*, de Vlamingen langzaam maar zeker in de situatie verzeilen van hun "taalbroeders" in Frans-Vlaanderen. Kortom, om het met Borms te zeggen: "Vlamingen, waakt op uw erf!"¹⁰⁵

Nasleep

In dit artikel hebben wij gepoogd aan te tonen dat *La Politique Belge* net als *La Vérité* of het *Appel aux Wallons* geen vlugschrift was dat door Franstalige Belgen geschreven was. Het ging volgens ons om een Duits propagandapamflet, opgesteld op de *Politische Abteilung* buiten medeweten van de flaminganten of activisten om. Zowel de inhoud als de verspreidingsmethodiek maken dit duidelijk.

Het is ook opvallend dat er vandaag geen enkel exemplaar van het document meer terug te vinden is. Dat wil echter niet zeggen dat het pamflet nooit bestaan heeft of enkel bestond in persartikels. Getuige daarvan het feit dat ook de niet-activistische pers gewag maakte van het feit het stuk ontvangen te hebben. Het betekent wel dat de verspreidingsradius ervan waarschijnlijk beperkt bleef tot niet-activistische flaminganten en activisten die het dan in 'hun' persorganen afdrukten.

De bedoeling ervan was om, net als bij *La Vérité*, Vlaamsgezinden angst in te boezemen voor een geallieerde overwinning en, als dusdanig, van een herstel van de wettige Belgische regering. Die zou dan België in Frans vaarwater trekken. Concreet kwam het er dus op neer Vlaamsgezinden te manipuleren en te misleiden, volgens de door ons beschreven Duitse werkmethode. Waarom stapten sommige flaminganten mee in dit verhaal? In het geval van Deswarte was het duidelijk dat hij artikels schreef omdat zijn broodwinning afhing van in Groot-Nederlandse verpakking aangeboden

— 105 De verwijzing naar Frans-Vlaanderen doet vermoeden dat het waarschijnlijk Borms zelf was, die de *Nabetrachtung* geschreven had. *Nabetrachtung* [...], pp. 2-3, *De strop om den hals van de Vlamingen* [...], p. 2.

Duitse richtlijnen.¹⁰⁶ Hij werd echter geen collaborateur en zou zich uit de *Stem* terugtrekken, eens de Belgische loyalisten hem de ware toedracht der feiten uitlegden. Borms daarentegen was dat wel. Voor hem was “*het middel al [het] doel geworden (...), namelijk de samenwerking met de Duitsers*”.¹⁰⁷

Dat men geloof hechtte aan dit pamflet valt zeker ook te verklaren door het feit dat er bij een aanzienlijk aantal Vlaamsgezinden een ware haat tegenover de Waalse beweging leefde. Die was eigenlijk in oorsprong een anti-Vlaamsgezinde en cultuurimperialistische stroming, ontstaan in Brussel en Vlaanderen. Ze bestreed de taalwetgeving en andere flamingantische eisen, zoals de vernederlandsing van de universiteit van Gent of de nieuwe schoolwet. Net deze beweging won aan kracht in de decennia vóór de Eerste Wereldoorlog. Voor haar had, net als voor sommige Vlaamse liberalen, bijvoorbeeld de nieuwe schoolwet inderdaad antinationale trekken, die de “*patriottische unie*” van 1830 waardoor het Koninkrijk België tot stand gekomen was, verbrak.¹⁰⁸

Een complementaire verklaringsgrond vindt men in de toegenomen polarisering tussen enerzijds katholieken en anderzijds liberalen tijdens de vooroorlogse decennia. Tussen 1870 en 1916 zou de katholieke partij – een intermezzo van zes jaar niet te na gesproken – alleen regeren.¹⁰⁹ Tussen 1884 en 1890 zetelde er in de Belgische regeringen geen enkele vertegenwoordiger uit een Waals kiesarrondissement. Tussen 1890 en 1902 niet meer dan één.¹¹⁰ Het gevolg van dit katholiek-Vlaamse machtsmonopolie was een enorme vooruitgang in de taalwetgeving. Nochtans stagneerde die vanaf de eeuwwisseling. In 1899 echter werd immers het meerderheidsstelsel, zoals dat vandaag bijvoorbeeld in het Verenigd Koninkrijk of de Verenigde Staten in voege is, vervangen door het proportionele kiessysteem. Liberalen en socialisten, die heel wat minder warm liepen voor het flamingantisme, en traditioneel de partijen van de Verlichting en ‘dus’ in de ogen van nogal wat flaminganten, van Frankrijk waren, wonnen aan macht. Wat zou dat worden als er morgen een regering van nationale eenheid gevormd werd (wat in 1916 overigens ook daadwerkelijk zou gebeuren)? Was een (vermeende) ‘nationale partij’ hier geen voorafspiegeling van?

We zagen voorts ook de sterke klemtoon die in het pamflet gelegd werd op een aansluiting van België bij Frankrijk. Hiermee werd duidelijk ingespeeld op een flamingantische vrees, die deels geworteld was in de realiteit. Want laat het Franse territoriaal

106 Borms’ broodwinning als atheneumleraar in Antwerpen hing natuurlijk niet af van Duitse richtlijnen, maar zijn redactionele positie in de activistische bladen *Het Vlaamsche Nieuws* en *Antwerpen Boven* wel.

107 L. Wils, *Onverfranst, Onverduist?* [...], p. 123.

108 Au jour le jour – la politique, in: *La Chronique*, 23 februari 1914, p. 1; Hunne woede, in: *Het Volk*, 22 februari 1914, p. 1 (citaat uit het liberale *Het Vaderland*).

109 Met name tussen 1878 en 1884 was er een homogeen-liberale regering aan zet, P. Morren, *Henri Pirenne, historograaf (1862-1935)*, Antwerpen, 2011, p. 14, voetnoot (9).

110 L. Wils, *Van Clovis tot Di Rupo* [...], p. 187.

expansionisme dan na de nederlaag van dat land tegen Pruisen in 1870 verdwenen zijn, het Franse cultuurimperialisme was vóór de oorlog springlevend. Zo had het Franse Parlement liefst 1,3 miljoen francs veil voor een anti-flamingantisch propaganda-offensief op de Wereldtentoonstelling van Gent in 1913. Het begeleidende wetsvoorstel had het over de hovaardigheid van de flaminganten die een Nederlandstalige universiteit in Gent wilden. Of nog: *“notre langue et notre culture, fortement menacées en Wallonie qui est cependant la continuation de notre domaine linguistique, sont en danger dans le pays flamand”*.¹¹¹ Vele Vlaamsgezinden gingen bovendien uit van de foutieve veronderstelling dat de Belgische elite vóór de oorlog op goede voet stond met Frankrijk. Het tegendeel was waar: de katholieke diplomatie had veel meer eerbied voor het ordelijke Duitse Keizerrijk dan voor het republikeinse Frankrijk.

Zulke pamfletten waren overigens ook voor Nederlandse doeleinden bestemd, net als de hele *Flamenpolitik* zelf trouwens. Daarom werd er in Groot-Nederlandse kringen voortdurend op gehamerd dat België niet alleen zijn neutraliteit op de helling zette, maar ook dat de betrekkingen tussen de Belgische en de Franse regering nog nauwer zouden worden. Dit zou ertoe leiden dat de politiek van de *“Frans-Belgische staatslieden”* nog anti-Vlaams zou worden (de Belgische Eerste Minister heette zelfs in 1916 met de geallieerden de naoorlogse politiek uit te tekenen), dat méér nog dan vroeger zou Vlaanderen zou blootstaan aan de *“meest onbeschaamde politieke propaganda”*, dat de geallieerden naast Duitsland Antwerpen en Rotterdam zouden wurgen enz.¹¹²

111 M.-T. Bitsch, *La Belgique entre la France et l'Allemagne (1905-1913)*, Paris, 1994, pp. 309-311.

112 Zo stond het voor De Toorts (H. De Wandeleire, België en de “Entente”, in: *De Toorts*, jg. 1, 1916, nr. 3, p. 5) als een paal boven water dat alles wat er door de geallieerden op economisch gebied tegen de Centrale Mogendheden ondernomen werd na de oorlog eerst en vooral Antwerpen en Rotterdam moest treffen. Om die stelling te onderbouwen, werd dan onterecht verkondigd dat een Brits parlamentslid verklaard had dat men Duitsland er niet “onder [kon] houden”, zonder dit ook met Rotterdam en Antwerpen – voorposten van Duitsland – te doen. Nader onderzoek leert dat het parlamentslid in kwestie Lord Courtney was. In april 1916 had die in het Britse Hogerhuis gesteld dat hoewel iedereen België tot zijn oude onafhankelijkheid hersteld wou zien, het oude België niet terug verkregen kon worden zonder een welvarend Duitsland. Immers, zo vertelde Courtney, door hun ligging waren Rotterdam en Antwerpen voorposten van Duitsland en hingen ze van dat land af. Indien men dus Duitsland er onder hield, deed men hetzelfde met Rotterdam en Antwerpen. Kortom, Courtney had precies voor het tegenovergestelde gepleit van wat De Toorts hem in de mond legde. *Het Belgisch Dagblad* (Oppervlakkigheid, in: *Het Belgisch Dagblad*, 15 april 1916, p. 1) had Courtney voor zijn uitlatingen zelfs van pro-Duitse sympathieën beticht. De Toorts verkondigde in hetzelfde artikel overigens nog een onwaarheid. De Belgische Eerste Minister Charles de Broqueville, werd er immers van beticht op de *Conférence Economique des Gouvernements Alliés* (juni 1916) te komen spreken in naam van “al de geallieerde landen”. België heette volgens deze propaganda dus weer een lid van de Entente te zijn. Maar De Broqueville had geen redevoering gehouden in naam van de geallieerden, maar slechts gesteld: “Je suis sûr d'être l'interprète du sentiment de l'assemblée (...) entière en disant que cette séance ne saurait se terminer sans que nous avons exprimé à la nation française qui nous reçoit, la gratitude que nous éprouvons pour l'invitation qu'elle nous a adressée”. De *conférence économique des gouvernements alliés* was opgevat als een geallieerd antwoord op het Duitse *Mitteuropa*-project. Men werd het wel eens over bijvoorbeeld principes als economische naoorlogse samenwerking, maar er waren weinig definitieve akkoorden, G. Hardach, *The First World War (1914-1918)*, Berkeley,

Het narratief was, m.a.w., dat een hersteld België Vlaanderen zou treffen daar het een verlangstuk van Frankrijk worden zou en als dusdanig ook Nederland zou bedreigen. Dit stemt overeen met de propaganda die we in *La Politique Belge* aantreffen.

Voor die andere “*bondgenoot*” [sic], het Verenigd Koninkrijk, zullen vele Vlaamsgezinden – de Boerenoorlog (1899-1902) waarbij de Zuid-Afrikaanse stambroeders ‘heroïsch’ streeden tegen het Verenigd Koninkrijk, indachtig – ook niet warm gelopen hebben. Getuige daarvan de getuigenis van Derk Hoek, toen hij als correspondent voor het christelijk-historische dagblad *De Nederlander* door het bezette België reisde. Met name de Brusselse flamingant Frans Reinhard deelde hem mee dat alle rampspoed die België geteisterd had, de schuld was van het franskiljonisme. “*De bekendgemaakte stukken zijn voor ons geen ‘openbaringen’ geweest (...) maar hebben toch al heel snel de grove en gevaarlijke eenzijdigheid van wie het land ten beste heten te besturen belicht.*” Die stukken waren de vermelde *Conventions Anglo-Belges*.¹¹³ Het is niet onbegrijpelijk dat iemand als Reinhard, die zich goed een decennium tevoren ingezet had voor de zaak van de Boeren en daarbij met name de Britse oorlogsmisdaden aangeklaagd had, bijzonder ontvankelijk bleek voor dit soort propaganda.¹¹⁴

Er waren, kortom, voldoende opgekropte frustraties die door de schok van een oorlog naar boven konden komen. Toen dit soort pamfletten gelanceerd werd, was het conflict trouwens al meer dan een half jaar bezig en het einde verre van in zicht. Het aanvankelijke onvoorwaardelijke en radicale patriotisme van augustus 1914 was toen natuurlijk al veel meer naar de achtergrond verschoven. De oorlog vergrootte de spanning tussen het Belgisch en het Vlaams bewustzijn van flaminganten uit, waardoor activisten zulke documenten ook graag geloofd zullen hebben. Ze konden hun collaboratie met de bezetter die het Nederlands en de Vlamingen dan zozezegd ‘respecteerde’, immers rechtvaardigen.

Zeker waren er ook flaminganten die zich door *La Politique Belge* aangesproken voelden, omdat ze er hun eigen vooroorlogse propaganda in herkenden. Dat sommige volgens het pamflet vanaf 1830 het Nederlands wilden ‘uitroeien’, zal velen wel erg bekend in de oren geklonken hebben. Waren het niet de Vlaamsgezinden zelf die zo vaak gesteld hadden dat dit het doel was van de “*mannen van het jaar dertig*”?

1977, pp. 237-241.

113 F. Gericke [= D. Hoek], *Van het Slagveld der Natiën, Een Boek over België in dezen Tijd, behelzende tal van persoonlijke herinneringen, reisbeschrijvingen, stemmingsbeelden, indrukken, opmerkingen, beschouwingen, anecdoten en verhalen over het land België, zijne bevolking en hare levenswijs tijdens den nog woedenden oorlog*, Den Haag, 1915, pp. 305-325.

114 Voor Transvaal, in: *Het Laatste Nieuws*, 2 augustus 1899, p. 1; Hier en daar, in: *Het Nieuws van den Dag*, 29 januari 1902, p. 1.

De Duitse propaganda lokte overigens ook de Franstalige pers uit haar schulp. Borms bijvoorbeeld heette in *La Métropole* een dwaze en gemene verrader te zijn.¹¹⁵ Dit was overigens geen uiting van anti-flamingantisme. Het blad onderstreepte immers dat het begrip had voor de legitieme eisen van de Vlaamse beweging zoals die in het manifest Van Cauwelaert waarin het activisme veroordeeld werd, geformuleerd werden. Maar het dagblad kantte zich tegen anti-patriottische flamingantische en Groot-Nederlandse drijverijen.¹¹⁶ Naar zulke redeneringen hadden de activisten natuurlijk geen oor. Wel integendeel, voor hen vormde dat net een bewijs dat de loyale flaminganten 'slappe' Vlamingen waren, ja heulden met de 'franskiljons'.¹¹⁷

Het zou overigens fout zijn *La Politique Belge* als op een zichzelf staand document te beschouwen. Het was immers, zoals besproken, een onderdeel van drie besproken pamfletten die onderling één geheel vormden binnen een georkestreerde campagne in Brussel, Gent, Antwerpen en Den Haag. De in dit artikel aangebrachte gegevens bewijzen volgens ons dat de Duitsers hun propaganda-offensief in de eerste helft van 1915 op verschillende plaatsen ontketenden. De activistische pers legde daarbij, in tegenstelling tot andere bladen die twijfelden aan de herkomst en het belang ervan, enkel de klemtoon op het deel aangaande de taalkwestie en het annexionisme. In een volgend luik werd dan in juli en augustus 1915 een complottheorie geweven rond de Henegouwse volksvertegenwoordiger Emile Buisset die aan de eerste gouverneur-generaal van België, Colmar von der Goltz, bij het begin van de bezetting gevraagd zou hebben om het Nederlands af te schaffen.¹¹⁸ Die mythe bevestigde en versterkte dan de vorige mythen.

Men kan natuurlijk tegenwerpen dat we geen archivalisch bewijs aangebracht hebben van een tussenkomst van de Duitse diensten. Niettemin lijkt ons de hypothese dat zij het waren die achter *La Politique Belge* zaten op basis van het aangebrachte materiaal, vast te staan.

Een laatste punt dat we willen benadrukken, is de invloed van dat dit soort pamfletten op de historiografie. Ze werden allereerst in activistische geschriften opgenomen.

—— 115 L. Wils, *Onverfranst, Onverduits? [...]*, p. 123; Un touchant incident, in: *La Métropole*, 26 juni 1915, p. 1. Het katholiek Antwerps blad dat sedert 1914 in Londen verscheen betitelde hem als "Dr. von Borms".

116 Blijkbaar hechte zelfs een blad als *La Métropole* (deels?) geloof aan een anti-Vlaamse campagne, want het persorgaan schreef dat "(...) certains elements plus francophiles que Belges, se sont servis [du conflit des langues], (...) pour représenter sous un jour faux l'ensemble du mouvement flamand", Nous sommes d'accord, in: *La Métropole*, 28 juli 1915, p. 1.

117 "Naar wij (...) vernemen, heeft *La Métropole* 'met geestdrift' het manifest Van Cauwelaert opgenomen. Wij wensen daar niets aan toe te voegen", Het Manifest Van Cauwelaert, in: *Gazet van Brussel*, 4 augustus 1915, p. 1.

118 B. Yammine, Honderden keren probeerden de Walen ons ervan te overtuigen dat er geen Vlamingen meer waren..., de 'Zaak-Buisset' en de Duitse oorlogspropaganda (1914-1915), in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 71, 2012 nr. 3, pp. 233-256.

Zo vindt men in 1917 stukken uit *La Politique Belge* terug in het activistische boekje *De Waarheid over het Vlaamsche Volk*. Daarin werd dan verhaald over hoe het pamflet in *héél* het bezette gebied verspreid was.¹¹⁹ Dat is niet ongebruikelijk bij propaganda. Hoe meer de tijd voortschrijdt, hoe meer belang men vaak aan documenten toedicht. Schreef de *Gazet van Brussel* in juni 1915 niet dat ze de inhoud van *La Vérité* enkele maanden tevoren zelfs niet hoefde te publiceren omdat er geen koffiehuis in Brussel was of de kelners of meiden hadden exemplaren op zak?¹²⁰ En toen begin 1916 Borms in een vlammend voorpagina-artikel het *Appèl aux Wallons* en *La Vérité* nog eens in herinnering bracht, betoogde hij in dezelfde lijn dat het tweede schotschrift op liefst 100 000 exemplaren in Wallonië verspreid was.¹²¹

Drie jaar later, de oorlog was toen al afgelopen, werd *La Politique Belge* nog eens opgerakeld in de anti-activistische brochure *Activisten*. Daar vinden we opnieuw terug hoe de brochure in Antwerpen en “*misschien ook elders*” verspreid werd. De inhoud was ontleend aan die uit de activistische brochure *Aan het Vlaamsche volk* (1917). *Activisten* was een anti-collaboratiewerk dat evenwel het activisme ook probeerde goed te praten.¹²² Via deze kanalen en omdat er een sterke flamingantische solidariteit bestond kwam het schrijven in de bredere historiografie van de Vlaamse beweging terecht.

Het blijft alleszins fascinerend om vast te stellen hoe historici gedurende minstens een halve eeuw bijna collectief op het verkeerde been gezet werden door de Duitse propaganda. Moet dan tenslotte ook de inherente kwaliteit van die propaganda niet erkend worden als zelfs personen die het activisme zeer kritisch en nuchter benaderen en in recente werken de echte oorsprong van sommige vlugschriften van Duitse oorsprong niet onderkennen?¹²³ Geen wonder dus dat de activisten erin traptten.

119 A. De Coninck, *De waarheid* [...], pp. 39-40; Vgl. de weergave van het pamflet in: [H.D. Mommaerts], *Aan het Vlaamsche volk* [...], pp. 15-17.

120 Ondernemers aan 't werk, I, in: *Gazet van Brussel*, 28 juni 1915, p. 1.

121 A. Borms, Zij vragen inlijving bij Frankrijk, in: *Het Vlaamsche Nieuws*, 31 januari 1916, p. 1.

122 De versie uit *Activisten* [...], pp. 136-137, stemt overeen met de versie uit de brochure *Aan het Vlaamsche Volk* (supra) en is er duidelijk aan ontleend.

123 Zie bijvoorbeeld D. Vanacker, *Het activistisch avontuur* [...], p. 42; p. 92 die *La Vérité* aan “franskiljons” toeschrijft.